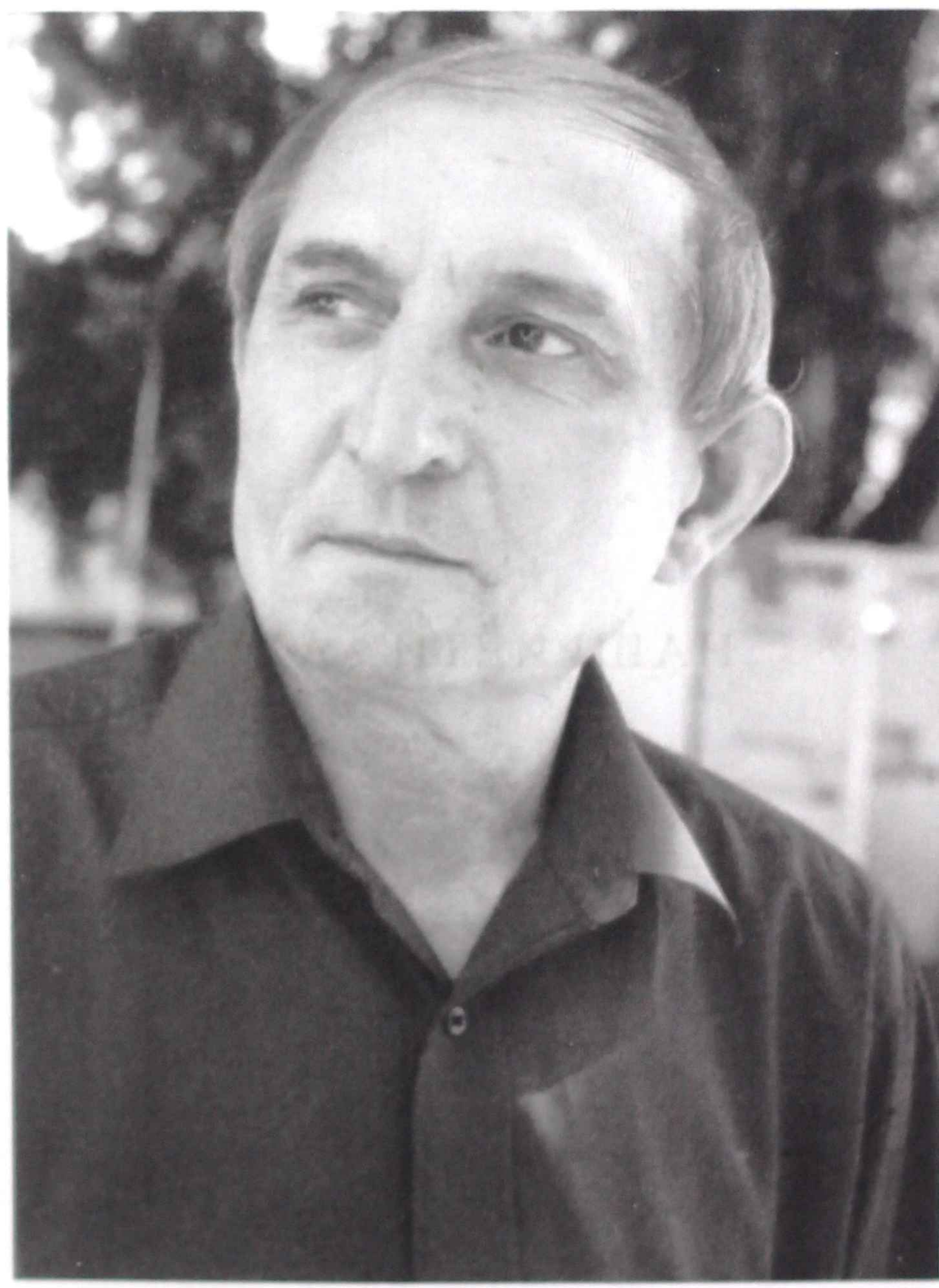

Гулназар

ЛОИҚЕ
чун
ЛОИҚЕ

Г У Л Н А З А Р

ЛОИҚЕ
ЧУН
ЛОИҚЕ

Душанбе
«Адиб»
2013

ББК 84 Тоҷик 7-4-5
Г-27

Мухаррир *Фарҳоди Карим*

Г-27 **Гулназар. Лоикҷе чун Лоикҷе (нашири сеюм).** –
– Душанбе, «Адиб», 2013, 104 сах.

Ин рисола илмӣ ва ё тадқиқотӣ нест. Балки назари як эҷодкор ба эҷодиёти шоири тавонои тоҷик Лоик Шералист. Асар бо истифода аз хотироту ёддоштҳо шавқовар ва ҷолиб таълиф гардидааст. Умед аст, ки ҳам ба хонанда дар шинохти сухани Лоик ва ҳам ба қаламкашони ҷавоне, ки нав ба роҳи адабиёт қадам мениҳад, манфиатовар хоҳад буд.

ISBN 978-99947-2-303-4

МУАСССАИ ДАВЛАТИИ «КИТОБХОНАИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН»	
242400	ТОҶИК 2

© Нашриёти «Адиб», 2013

000051600

Китобхонаи миллии Тоҷикистон

БА ҶОИ САРСУХАН

Донӣ арақи нуқта ба рӯи сухан аз чист?

Бисёр ба дунболи суханфаҳм давидаст.

Калими Кошонӣ

Тирамоҳи соли 1965. Офтоб ғуруб мекард ва ҳавои ҳавлии бинои таълимии мо, ки дар муқобили дарвозаи шарқии бозори Шохмансур ҷогир буд, аз бӯи бихӣ, себ, нок ва накҳати шаробии ангури пухта саршор буд.

Мо, гурӯҳе аз донишҷӯён, беқаророна роҳ мепоидем, ҳар каси қоматбаланду чорпахлӯеро аз дур медидем, мегуфтем: «Омаданд!»

Дар факултаи таъриху филологияи Университети давлатии Тоҷикистон маҳфили адабии «Адибони ҷавон» амал мекард. Роҳбари маҳфил «домулло Муродӣ» буданд. Мо он касро ҳамин тавр ном мебудем. Зеро аз мо ба маротиб калонсол ва иштирокдори Ҷанги бузурги Ватанӣ буданд. Домулло ҳар моҳ ба Иттиҳодияи нависандагони Тоҷикистон мерафтанд, лангон-лангон мерафтанд, як пойи ҷӯбини вазнини худро базӯр бардошта мерафтанд, то адиби баркамолӣ кордидаеро ба маҳфил даъват кунанд, навиштаҳои шогирдонаи аъзои маҳфилро ҳамроҳ баррасӣ кунанд, бурду бохт, ҳусну кубҳи кори онҳоро нишон диҳанд. Бояд гуфт, ки маҳфили «Адибони ҷавон» дар парвариши як зумра қаламкашони номии ҷумҳурӣ саҳми арзанда гузоштааст. Ҳар сол, 20-уми сентябр, дар донишгоҳ «Рӯзи назм» баргузор мегардид, ки ба он профессор, шодравон Воҳид Асрорӣ роҳбарӣ мекард. Дар ин рӯз адибони навкору кӯҳнакор дар Университет ҷамъ меомаданд ва дар ҳузури садҳо нафар ошиқони каломӣ мавзун шеърхонӣ мекарданд. Дар ин рӯз тамоми рӯзномаҳои ҷумҳурӣ саҳифаҳои худро ба эҷодиёти ҷавонон мебахшиданд.

Дар ёд дорам, мо дар ин махфил достони «Кӯчабоғи ошиқон»-и Аминҷон Шукӯҳӣ, силсилаи шеърҳои Мӯъмин Қаноат, Убайд Раҷаб, Файзулло Ансорӣ, Ғаффор Мирзо, қиссаву ҳикояҳои Ҷотех Ниёзӣ, Ҷалол Иқромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев ва дигаронро хондаем ва баррасӣ кардаем.

Устодони мо ба суҳанони шогирдони худ гӯш медоданд, ба эродҳо ҷавоб мегуфтанд, танқиди дурустро қабул мекарданд.

Меҳмони навбатии мо устод Боқӣ Раҳимзода буд ва мо дар як ғуруби тирамоҳон роҳи ӯро мепоидем. Ниҳоят мошини «Волга» дар даҳани дарвозаи ҳавлӣ қарор гирифт аз он устод Боқӣ Раҳимзода ва Убайд Раҷаб берун омаданд. Ҳама, гӯё аз рӯи як фармон, ба пешвоз шитофтем. Устод Боқӣ бо табассуми малеҳи ҳамешагӣ бо ҳар кадоми мо даст дода, аҳволпурсӣ кард. «Ҳа, шербаччаҳои адабиёт!» – ба ҳар донишҷӯ хитоб мекард устод.

Ҳамагон ба толор баромадем. Аввалин суҳане, ки устод гуфт, ин буд:

– Ҷӯраҳо, узр! Каме дер кардем. Имрӯз дар Иттиҳодияи нависандагон воқеаи таърихӣ рух дод. Мо Лоик азизро ба узвияти Иттиҳодия пазируфтем.

Толорро беихтиёр садои кафкӯбӣ фаро гирифт. Оре, Лоик ба узвият пазируфта шудааст!

Он шабу рӯз дар муҳити ҷавонон, бавижа дар ҳалқаи навқаламон, се тан шӯҳрату овозаи тамом доштанд: Лоик Шералӣ, Шохмузаффар Ёдгорӣ, Ҳабибулло Файзулло.

Ҳар гоҳ шеъре аз Ёдгорӣ чоп мешуд, дӯстони ман мегуфтанд: «Ана, Ёдгорӣ аз ҳама гузашт!» Аммо баъди чанд рӯз шеъри нави Лоикро хонда мегуфтанд: «Не, Лоик пеш гузашт!»

Боре дар моҳномаи «Садои Шарқ» шеъри Лоик дар бораи ҳаёти донишҷӯӣ ба таъъ расид, ки бо чунин мисраъҳо шурӯъ мегардид:

Доништалабам, не каси нодор, на доро,
Танҳо пайи мақсуд ба уммед равонам.
Аз он чӣ муяссар шуда аз давлати дунё,
Дар даст маро ҳаст фақат як чамадонам.
Таҳсил ба донишкада хуб аст, гуворост,
Ёрон ба дили ҳамдигарӣ гам нагузоранд.
Ин ҷо на касе ҳорису не дар гами дунёст,
Ишқ аст, ҷавонист, к-азизаш бишуморанд.

Мо, ки бо шеърҳои васфии умумӣ аз ҳаёти донишҷӯён одат карда будем, бавижа суруди машҳури устод Боқӣ «Офарин бар ғайрати овозадорат, студент!», аз тозагӣ ва мушаххасии мушоҳидаҳои Лоик ҳайратзада будем ва ҳамагон ин шеърро азёд медонистем. Баъдтар дар ин мавзӯ Ғулрухсори ханӯз ҷавон шеъри хубе навишт, ки чунин мисраҳои оличаноб дошт:

*Чӣ ҳаётест, ки дар як хона
Фарқ не байни туву бегона.*

Ва тамом. Дар ин мавзӯ шеъри арзандаи дигаре ба миён наомад.

Ҳамин тавр, Лоик аз шеър ба шеър, гӯё аз диле ба диле мерафт ва доираи мухлисонаш густурдатар мегардид. Аз ҳамин рӯ, чун хабар ба узвият пазируфта шуданашро шуниданд, ҳамаро шодиву мусаррати ачибе фаро гирифт.

Устод Боқӣ гуфт:

— Мувофиқи қоидаҳои қабул ҳар адиби ҷавон бояд соҳиби як-ду асари чопшуда бошад. Лоик дар маҷлиси қабул шеъри «Ба модарам»-ро хонд ва ҳама ўро якдилона ба узвият пазируфтанд. Устод Мирзо Турсунзода ўро ба оғӯш гирифта бўсид.

Ба ростӣ, ин воқеаи фавқулодда моҳҳои дароз нуқли маҷлису сӯҳбатҳои мо буд. Баъд аз ин, агар хабар чоп

шудани ин ё он шеъри Лоик ба гӯш мерасид, ҳамагон ба чустучӯй меафтоданд, агар ба даст меомад, дар хобгоҳҳо, синфхонаҳо, кӯчаву паскӯчаҳо дар сари он баҳсу мунозираҳо мекарданд.

Шояд ғалат кунам, ба гумони ман адибе мисли Лоик ба ин шиддат ба адабиёт наомадааст, ба ин шиддат ташаққулу такомул наёфтааст ва ба ин шиддат мақоми аввали худро дар адабиёт ҳифз накардааст.

Лоик ба адабиёт чӣ овард? ӯ аз устодону ҳамқаламони ҳамсоли худ бо чӣ вижагӣ фарқ мекунад? Чаро шеъри ӯ вирди забони ҳамагон аст? Оё ҳама кори Лоик шоистаи таҳсин ва пайравист?

Ин саволҳост, ки бояд ба сари ҳар як алоқаманди адабиёт ояд.

Дар бораи эҷодияти Лоик бисёр навиштаанду гуфтаанд. Ман аксари онҳоро хондаам. Аммо ҳар чӣ дар ин навиштаҳо меҳонед, бардошти бевоситаи худи ман аст. Боре, дар сӯҳбате, Лоик ба ман гуфт: «Ту аз ман баромадаӣ».

Бешак, на танҳо ман, балки ҳама он шоирони ҷавоне, ки баъди Лоик ба адабиёт омадаанд, аз шеъри Лоик шеъргӯиро омӯхтаанд. Ё аз ӯ тарзи омӯзиш ва баҳраҷӯиро ёд гирифтаанд.

Ман борҳо пиромуни эҷодиёти Лоик гуфтаву навиштаам. Ҳар чизе, ки дар сурудаҳои ӯ бароям хушоянд нест, номбар кардаам. Аммо ин амали маро на бояд он тавре қабул кард, ки гӯё пирохани худро бо пирохани Лоик дар як офтоб хушк кардан меҳохам. Он қадар аз пасу пеш ғурунгиданд, ки дар як рубоие гуфтам:

*Эй булҳавасон! Ба гарди ошиқ нарасед,
Содиқ, ки наед, аз раҳи содиқ нарасед.
Мо даъвии ҳамсарӣ накардему вале,
Билло, ки шумо ба пойи Лоик нарасед!*

Дар мақолае навишта будам, ки «ман ба эҷодиёти Лоик, чун ба як адабиёт муносибат мекунам». Бурду бохти Лоик бурду бохти адабиёт аст ва омӯхтани танқидии навиштаҳои ӯ ба рушду камоли начибтару шоистатари шеъри тоҷик мусоидат хоҳад кард.

Муҳаббати худро ба Лоик ва заҳматҳои шаборӯзии ӯ беҳтар аз ин наметавонам ифода кард, ки дар қитъае овардаам:

*Ишқро ошиқ кунед,
То сӯзи ошиқро бидонад,
Шеърро шоир кунед,
То дарди Лоикро бидонад.*

Дар гулчини ашъори ман, ки бо номи «Забони ошиқӣ» аз тариқи интишороти «Сурӯш» (Техрон, 1378) ба форсӣ ба табъ расидааст, виростор аз ин қатъияти ман ба дудилагӣ роҳ дода, ибораи «то ки шояд»-ро илова фармудааст. Яъне, «то ки шояд сӯзи ошиқро бидонад» ва «то ки шояд дарди Лоикро бидонад» омадааст.

Аммо, ба қавли Хоҷа Насриддин, «гапи мард якто!»

Дар кори Лоик шояд нест.

ЛОИҚ ВА ШЕЪРИ НАВ

Як шаби зебои донишчӯӣ дар хобгоҳи кӯчаи Айнӣ чамъ будем. Аз дар Нозирҷон Боҳирӣ даромад. Чехраи барафрӯхта дошт. Нишасту рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон»-ро кушод. Нозирҷон, ки он замон аз шоирони ҷавони болаёқат буд, дар арафаи хатми донишгоҳ қарор дошт ва бо ин рӯзномаи писандидаи ҷавонон ҳамкорӣ мекард. Вай ба тозагӣ аз навбатдорӣ баргашта буд ва шумораи нави рӯзномаро аз чопхона бо худ оварда буд.

— Хонед, — бо тантана эълон кард. — Шеърҳои шоири эронӣ Нодири Нодирпур!

Ҳама якбора ба сари рӯзнома рехтем. Воқеан он солҳо бо хати сирилик дарёфт кардан ва хондани ашъори шоирони навҷӯи эронӣ кори осон набуд. Агар хато накунам, ин аз аввалин шиносоии аҳли завқи мо бо сурудаҳои Нодирпур буд. Шеърҳо аз ҷониби як нафар донишчӯ, ки чанд сол дар Эрон миёни мутахассисини шӯравӣ ва эронӣ тарҷумонӣ мекард — Маҳмадқул Ҳазратқулов таҳия шуда буд. Ин ҷавон баъдан ба омӯзиши сӯфия машғул гардид ва яке аз донишмандони ин соҳааст.

Нафаре рӯзномаро ба даст гирифтубаланд хонд:

Чӣ мегӯед?

*Кучо шаҳд аст ин обе, ки дар ҳар донани
ширини ангур аст?*

*Кучо шаҳд аст, ин ашк аст,
Ашки бозбони тири ранҷур аст,
Ки шабҳо роҳ паймуда,
Ҳама шаб то саҳар бедор буда,
Токҳоро об дода,
Пуштро чун ҷуфтаҳои мӯ дуто карда,*

Дили ҳар зарраро аз ашки чашмон нур бахшида,
Тани ҳар хӯшаро бо хуни дил шодоб парварда.
Чӣ мегӯед?

Куҷо шаҳд аст ин обе, ки дар ҳар донаи
ширини ангур аст?

Куҷо шаҳд аст, ин хун аст, хуни бозбони
пири ранҷур аст?

Ҳама карахт шудем, аз ин оҳанг, аз ин силсиладории мисраъҳо, аз ин тундии эҳсос, аз ин озодии фикр, аз ин мушаххасии ҷузъҳо ва лаҳзаҳо. Чунин шеърро то ба ҳол нахонда будем, нашунида будем.

Вақте ки «ровӣ» ба поёни шеър расид ва ин мисраъҳоро такрор кард, мо деру тӯлонӣ ба худ наомадем:

Маро ҳар лафз фарёдест,
к-аз дил мекашам берун,
Маро ҳар шеър дарёест,
Дарёест лабрез аз шароби хун,
Куҷо шаҳд аст ин ашке,
ки дар ҳар донаи лафз аст?

Чунин осон маяфшорад бар ҳар дона лабҳорову
бар ҳар хӯша дандонро,

Маро ин косаи хун аст,
Маро ин соғари ашк аст,
Чунин осон мағиредаш,
Чунин осон манӯшедаш!

Дар адабиёти пасазинқилобии тоҷик шеърҳои зинадор (пилаконӣ) кам нестанд. Дар эҷодиёти устодон Айнию Лохутӣ, махсусан дар сурудаҳои Пайрав Сулаймонӣ, шикастани мисраъҳо, истифодаи рукнҳои комилу ноқис бисёр дучор меоянд. Аммо онҳоро гиреду бо ҳамин сурудаи Нодирпур, ки «Шеъри ангур» ном дорад, муқоиса кунед. Ба

осонӣ пай мебаред, ки корбурди мисраъҳои дарозу кӯтоҳ
ҳанӯз зоҳири кор аст.

Ба чанд мисраъи шикастаи шеъри «Корвон»-и Пайрав
таваҷҷӯҳ фармояд:

Гурум... Гурум... Гурум...

Ин корвони оташбор

Ба пеш медаваду

Пеш меравад ҳамвор.

Тапар... Тапар... Тапар...

Ин чархҳои фӯлодӣ

Ба гардишанд

Ба болои релсҳои қатор...

Дар он шаби пурҳаяҷон, ки мо бори аввал бо шеъри
нави воқеӣ рӯ ба рӯ меомадем, шоирони навҷӯе, чун Ғаф-
фор Мирзо, Мӯъмин Қаноат, Қутбӣ ва Мастони ҳанӯз ҷа-
вон доштем ва онҳо бо тамоми нирӯ шеъри карахти моро
ба таҳрик овардан меҳостанд. Мақолаҳои пурдарди Ғаф-
фор Мирзоро ба ёд оред.

Вай ба тозагӣ Курсҳои олии адабиёти Институти адабии
ба номи Горкийи шаҳри Маскавро хатм карда буд ва бо
тозакориҳои назми русу ҷаҳон ошноӣ дошт. Чун ба
Тоҷикистон баргашт ва муҳити карахти шеъри тоҷикиро
дид, ба ғиғон омад, барои зинда кардани шеър шиор ба
миён партофт. Аммо, азбаски шеъраш заминаҳои заъифи
миллӣ доштанд ва забонаш забони ом буд, комёбии дилхоҳ
ба даст наовард. Лекин барои шоирони оянда раҳ кушод.

Бояд зикр кард, ки чунин наҳзатро дар охири солҳои
сиюм ҳанӯз Ҳабиб Юсуфӣ ҷавон оғоз карда буд. Мутаас-
сифона, ҷанги Ватанӣ сар шуду ниятҳои ӯ ҷомаи амал
напӯшиданд ва ҳамраҳаш дар майдони муҳориба шаҳид
гардиданд. Кӣ медонад, агар ӯ қурбони ҷанг намешуд, шо-
яд эҳён адабиёти мо вақттар фаро мерасид. Бубинед, дар

мақолаи «Барои поэзияи муносиби давр» (соли 1940) бо чӣ часорате менависад: «Ман ҳам эътироф мекунам, ки ифодаи «рангини» хушкӯхоӣ ва аз мафҳуми (фаҳмиши – Г.) омма дур, инчунин тақлидҳои бемаънӣ дар як қатор порчаҳои ман ҳам, ки онҳоро ҳоло шеър номидан душвор ва нодуруст аст, бисёр дида мешавад. Фақат ҳамин ҳам аз ҳақиқат дур нест, ки дар асарҳои ҳар шахсе, ки нав ба эҷодкорӣ қадам мемонад, будани ин гуна ҳодисаҳо бисёр ҳам ғайритабӣ нест. Аммо солҳои дароз ба нуқсонҳои худ пай набурда, аз як қолиб набаромадан ва тақлидчигию куҳанпарастиро давом дода омадан, албатта, ба кори эҷодӣ бо назари паст нигоҳ карда хонандаи худро ҳурмат нанамудан аст!»

Аммо чун шеъри Нодирпур ҳанӯз шеър надоштем. Боре, агар хато накунам – дар ҳудуди солҳои 1964-65 – овоза паҳн гардид, ки устод Турсунзода барои чопи як силсила шеърҳои Лоик, ки ба сабки нав навишта шудааст, иҷоза додаанд. Ва он шеърҳо дар моҳномаи «Садои Шарқ» ба табъ расиданд! Тасаввур кунед, ки чӣ воқеае рӯй дод: Гӯё варғе канда шуду дарё ба озодӣ баромад! Гӯё равзанае кушода гардиду ҳавои муаттари баҳорӣ ба хонаи торику намкашида рах ёфт!

Акнун шеърҳое дар ихтиёри мо буданд, ки аз лиҳози зарбу оҳанг, кашишдории мисраъҳо, зебоии ифода, тундии эҳсос, тозагии афкор аз шеъри Нодирпур монданӣ надоштанд:

*Туро ман ёфтам аз ошёнӣ сарбаландиҳо,
Маро хушбахт кун, эй гул!
Ба даври домани гулдӯзият номи маро ҳам дӯз,
Ба даври гардани худ ҳалқаи дасти маро овоз,
Ба боли абрӯят як умр биншон обрӯямро.*

«Маро хушбахт кун, эй гул!»

*Равед, эй хотироту ёдҳо, кобус бардоред,
Диламро пора нанмояд, бигзоред дил бандам,
Ки тифли орзуям ман!
Маро дигар наёзоред,
Атои ҷустуҷӯям ман!*

«Муҳаббати аввал»

*Фурӯ резед ахтарҳои хомӯши дурахшанда,
Даруни қошуқи¹ дастам,
Ки ман дасти тухӣ ҳастам!*

«Бихишти гумшуда»

Гумон намекунам, ки имрӯз, баъди гузаштани тақрибан чихил сол, ин шеърҳо ба хонандагон оддӣ намоянд. Яқини ман ин аст, ки шеърҳои Лоик дар ҳамон айём дар адабиёти мо ҳамто надоштанд, имрӯз ҳам ҳамто надоранд.

Баъд аз ин саҳифаҳои рӯзномаву моҳномаҳо аз «шеъри озод» пур шуд. Он солҳо ду тан шоири ҷавон буданд, ки то андозае дар сурудани шеъри нав пешдастӣ доштанд — Ҳабибулло Файзулло ва Баҳром Фирӯз. Он солҳо Бозор Собир ханӯз овозу овоза надошт ва баъди бозгашт аз Афғонистон, ки он ҷо тарҷумонӣ мекард, гоҳ-гоҳ шеърҳои қолабӣ мегуфт.

Шоир ва муҳаккики эронӣ Алиризо Қазва дар пешгуфтори баёзи шеъри тоҷикон «Хуршедҳои гумшуда» (интишороти «Ҳавзаи ҳунарий», Техрон, 1376) менависад:

«Чанд сол пеш бо Бозор Собир мусоҳибае доштам. Дар ин мусоҳиба Бозор Собир худро нахустин сарояндаи шеъри нави тоҷик медонист. Аммо мӯътақид буд, ки аз Нимо илҳом гирифтааст».

Аз Нимо илҳом гирифтани Бозорро ба худӣ ӯ ҳавола мекунем. Зеро шеъри Нимо ҳам дар он замон, ҳам дар ин рӯз дар Тоҷикистон машҳур набуду нест. Шеъри нав ба

¹ Баъдан Лоик калимаи «қошук»-ро ба «чумча» иваз кард.

Тоҷикистон даставвал тавассути шеъри Нодирпур, баъдан бо шеъри Фурӯғи Фаррухзод (ба гумони ман Нодирпур суханвартар аст, Фурӯғ шоиртар) омаду истиклол пайдо кард.

Худро сарояндаи нахустин шеъри нав ном бурдани Бозор сахех нест. Албатта, ӯ бо хунари воло ва табъи салими шоириаш дар густариши шеъри нав хидматҳои шоиста кард, аммо **сарояндаи нахустин нест.**

Барои исботи ин нукта метавонед ба маърузаву гузоришҳои пленум ва анҷуманҳои нависандагон, ки байни солҳои 1963-1965-1968 барпо гардидаанд, ручӯъ кунед. Хоҳед дарёфт, ки он солҳо дар бораи Бозор Собир, чун шоири ҷавони тозагӯ, ҳанӯз сухане нагуфтаанд.

Алиризо Қазва дар ҳамон пешгуфтораш менависад: «Аммо каме баъд... дар муқаддимаи китоби «Шеъри гарқи хун»-и Бозор Собир (навиштаи Раҳими Қубодиёнӣ – Г.) хондам, ки Мӯъмин Қаноат нахустин шоири шеъри нав дар Тоҷикистон аст!»

Бешубҳа, хидмати Мӯъмин Қаноат дар поягузорӣ ва барқарории шеъри нав бузург аст. Аммо ӯро наметавон нахустин сарояндаи шеъри нав номид. Шоироне чун Аминҷон Шукӯҳӣ, Ғаффор Мирзо, Мӯъмин Қаноат, Мостон Шералӣ, Қутбӣ Киром ва дигарон дар ин роҳ ҷустуҷӯҳои судманде кардаанд, аммо дар гуфтани шеъри нав чун Лоик **риндона** аз худ бадар нарафтаанд.

Дар як сӯхбати хусусӣ устод Мӯъмин Қаноат ба ман гуфт: «Мо дар гуфтани шеъри нав ҷасорати зиёде нишон наодем. Метарсидем, ки мардум шеъри моро намефаҳманд ва қабул намеkunанд».

Воқеан дар эҷодиёти ҳаминдавраинаи шоирони баноми мо дар пояи шеърҳои нави Лоик шеъреро наметавон пайдо кард. Шеърҳои бисёр зебои Мӯъмин Қаноат «Ғули бодом», «Марав, қуи сафеди ман», «Ману шабҳои бехобӣ», баъдтар, соли 1966, эҷод гардидаанд.

Дар охири солҳои 60-ум дар Душанбе Кунгураи шеъри нави форсизабонон баргузор гардид, ки дар он Нодирпур ҳам иштирок дошт. Олимон, адибон, муҳаққиқони Тоҷикистону Афғонистон, Эрону Покистон тайи чанд рӯз кӯшиданд баҳси доманадори ҷаҳонии «шеъри нав чист?»-ро ҳаллу фасл кунанд. Дар ҳамон Кунгура Нодирпур гуфта буд, ки мавзӯи нав шеъри навро ба миён намеорад. Масалан, ба кайҳон сафар кардани инсон воқеаи бакуллӣ нав аст. Аммо касе дар ин мавзӯъ шеъри наве гуфта натавонист. Шеъри нав аз диди нав, нафаси нав, эҳсоси нав, ифодаи нав таркиб меёбад.

Дар ҳамон рӯзҳо, ки ба қавли дуктур Хонларӣ «ҷавонони тоҷик Нодирпурро чун сабӯ дӯш ба дӯш мебурданд», бо иштироки ин шоири барӯманд дар Иттиҳодияи нависандагони Тоҷикистон маҳфили шеър баргузор гардид. Лоик дар он базм аз дубайтиҳои худ намунаҳо хонд.

Шодравон Ҳабибулло Файзулло ба ман гуфт:

– Дидӣ, Лоик ҷасорат накард, ки аз шеърҳои наваш хонад!

Шояд... Шояд он вақт Лоик ҳанӯз аз таҷрибаҳои муваффақонааш он қадар бовар надошт ва натавонист дар ҳузури яке аз парчамбардорони шеъри нави форсӣ «шеъри нав» хонад.

Аммо... Аммо дар «шеъри нав»-аш, ки ба Мӯъмин Қаноат бахшидааст, чунин гуфтааст:

*Ман ба ин раҳ меравам пуришӯртар, меравам
бар дуртар, бар дутар,
Шеъри мо ҳар қадр лангардору шевотар шавад,
Заҳмҳои пушти Айни он қадар ёбад шифо,
Ҷашмҳои Рӯдакӣ он қадр бинотар шавад.*

Воқеан Лоик дар ин раҳ (яъне, шеъри нав) пуришӯртар рафт, бар дуртар рафт...

ЛОИҚ ВА ИШҚ

Солҳои донишҷӯии мо, ба ғайр аз он ки дар ҳар донишгоҳ маҳфили баъътибори адабӣ фаъолият мекард, дар ҳузури ин ё он нашрия низ ҷамъомаду сӯҳбатҳои судманд пиромони эҷоду эҷодкор ба вуқӯъ мепаиваст.

Боре ба наздам Абдуфаттоҳ Кулолӣ омад, ки дар курси болоӣ меҳонд ва бо шӯхиву масхарабозиаш машҳур буд. Касе гуфтору кирдори ӯро ҷиддӣ намегирифт. Аммо бо ман дӯстии ҳақиқӣ дошт. Ман, ки аз ӯ ду сол поин меҳондам ва дар роҳи адабиёт қадамҳои аввалини худро мегузаштам, ба чунин дӯсти нозукфаҳму нозукадо ва бо муҳити адабӣ шинос эҳтиёҷи дардманде доштам. Воқеан вай аз шоирони ҷавони ҳунарманде буд ва хеле афсӯс, ки ба Хучанд кӯч басту ба «ботлоқи зиндагӣ» фуру рафт. Дар ёддорам, устод Мӯъмин Қаноат, ки он солҳо котиби масъули моҳномаи «Садои Шарқ» буд, силсилаи «Модарнома»-и Кулолиро ҷоп кард ва ин силсила то ба имрӯз аз беҳтаринҳост.

Чанд сол пеш Кулолӣ ба наздам, ба Душанбе омад ва хоҳиш кард, ки дар ҷопи маҷмӯаи шеърҳоиаш кӯмак расонам. Китобаш бо номи «Ғули гил» ҷоп шуд...

Хулоса, Кулолӣ ба ман гуфт:

— Бегоҳӣ дар идораи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» бо иштироки Аминҷон Шукӯҳӣ маҳфил баргузор мегардад. Меравем.

Сӯҳбат бо Аминҷон Шукӯҳӣ бисёр самимӣ буд. Дар он замон ӯ аз машҳуртарин шоирони ишқсарои мо ба ҳисоб мерафт. Аз саҳар то шом ҳофизон сурудҳои ӯро замзама мекарданд, ошиқон шеърҳои ӯро ба маъшуқаҳои худ ба тақдим меоварданд. Дар яке аз маҳфилҳои «Адибони ҷавон»-и мо, ки Аминҷон Шукӯҳӣ он ҷо ҳузур дошт, ҳамин

Кулолӣ гуфта буд: «Шеърҳои Шумо гимни ошиқон аст!»

Ҳангоми сӯҳбат ҷавоне аз Аминҷон Шукӯҳӣ пурсид:

– Силсилаи «Оила ва муҳаббат»-и худро дар кадом ҳолат эҷод кардаед?

Кулолӣ бо ман беҳгӯшӣ кард:

– Ин бача Лоик аст!

Ман Лоикро ҳамон вақт бори аввал дидам ва ӯ донишҷӯи Донишгоҳи омӯзгорӣи шаҳри Душанбе буд.

Аминҷон Шукӯҳӣ қисса кард, ки ин силсиларо дар Маскав, ҳангоми таҳсил дар мактаби кормандони беҳатарии давлатӣ навиштааст. Баъд ба унвони рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» барои ҷоп фиристодааст. Аммо бо баҳонаи он ки одоби коммунистӣ нодуруст тасвир ёфтааст, силсиларо ҷоп накардаанд.

– Хулоса, баъди бозгашт ба Душанбе силсиларо ҷоп кардам, – бо табассум гуфт Шукӯҳӣ.

– Эҳҳа! – гуфт Лоик бо шавқ. – Агар чунин силсиларо ҷоп накарда бошанд, пас мо чи хел шеърҳои худро ҷопшуда бинем?

– Ҳеҷ гап не, – гуфт Шукӯҳӣ. – Асари хуб бошад, ягон рӯз ҷоп мешавад.

Ман ҳоло он сӯҳбатро ба ёд меорам ва ба худ мегӯям: «Оё ҳамон замон аз сари Шукӯҳӣ Лоик ҳаёле мегузашт, ки фардо яке ҷои дигарро дар ишқсарой хоҳад гирифт?»

Имрӯз ҳофизони мо аз саҳар то шом сурудаҳои Лоикро тараннум мекунанд, байтҳои Лоик номаҳои ошиқонро оро медихад, ҷавонон бо шеъри Лоик ишқварзӣ мекунанд.

Чаро ҷавонони имрӯзӣ чунин мисраъҳои Шукӯҳӣ: «Ту гул не, ҷони ман, ҳаргиз ту гул не», «Гули садбарги сурхро харида, ба вақти ваъдагӣ сӯят давида», «Маро танҳо ту бинмудӣ фаромӯш», «Агар ман лола будам, дар баногӯши ту мебудам», «Шунидам ин ки ту ранчидӣ аз ман», «Мӯи тиллорангу чашмони кабуд» ва ғайраҳоро такрор намекунанд? Шояд замон дигар шудааст ва эҳсос тафовут дорад?

Ё ҳар замон шеъри худро меофарад ва ба қаламкаши гузашта эҳтиёҷ нест? Ё ба қавли Мавлоно Ҷомӣ: «Аз дил биравад, ҳар он чӣ аз дида бирафт»?!

Устод Бокӣ Раҳимзода қисса мекард, ки солҳои сиюму чилум мардум бар ивази маҷмӯаи шеърҳои Лоҳутӣ гӯсфанд медоданд! Пас чаро чунин иштиёқу муҳаббат баъдан коштааст?

Адабиёт муаммоҳои ҳайратовар дорад. Мегӯянд, ки дар замони барҳаёт будани Пушкин шоироне будаанд, ки дар байни ҳалоиқ бамаротиб шӯҳрат ва маҳбубият доштаанд. Аммо ҳама фаромӯш шудаанд ва Пушкин зиндаи ҷовидон аст!

Назму насри пасазинқилобии мо ба кӯдаке шабоҳат дошт, ки даставвал помониро омӯхт, ба наврасиву ҷавонӣ расид, рӯ ба балоғат овард. Мурури ин марҳилаҳо дар ҳаёти эҷодии ҳар эҷодкор табиист. Аммо сухани мо аз адабиёт аст, адабиёте, ки аз гузашта, аз ҳамсафону ҳамзабонон чудо афтодааст ва бояд роҳи худро аз нав пайдо мекард.

Барои ҳамин бидуни тардид метавон гуфт, ки ишқияҳои Лоиқ нисбат ба ишқияҳои Шукӯҳӣ сифатан навад ва ба ниёзҳои хонандае, ки аз адабиёти ҳамзабонон бохабар аст, ҷавоб гуфта метавонад.

Баъди он ки соли 1372 ҳиҷрӣ аз тариқи интишороти байналмилалии «Алҳудо» дар Техрон гулчини ашъори Лоиқ ба таъъ расид, аз ҷавонзана эронӣ бо номи Нодираи Бадеӣ мактубе расид, ки ман онро дар шумораи 40-41-и соли 1994-и ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» chop кардам. Вай аз ҷумла менависад:

«Хондам шеърхоро, шӯрхоро, сармастиҳову бодапарастихо, хайёмихоро... хондам, то аз даруни шеър, ки ойнаи рӯҳи тоҷикон аст, равони худро бо нозукиҳо, латофатҳо ва нармӣи тоҷиквори онон пайванд занам». Инро хонандае навиштааст, ки бо шӯру қиёми шеъри Фурӯғ, бо тасвиркориҳои Нодирпур, бо рангомезиву ҳисомезиҳои

Кулолӣ гуфта буд: «Шеърҳои Шумо гимни ошиқон аст!»

Ҳангоми сӯҳбат ҷавоне аз Аминҷон Шукӯҳӣ пурсид:

— Силсилаи «Оила ва муҳаббат»-и худро дар кадом ҳолат эҷод кардаед?

Кулолӣ бо ман беҳгӯшӣ кард:

— Ин бача Лоик аст!

Ман Лоикро ҳамон вақт бори аввал дидам ва ӯ донишҷӯи Донишгоҳи омӯзгории шаҳри Душанбе буд.

Аминҷон Шукӯҳӣ қисса кард, ки ин силсиларо дар Маскав, ҳангоми таҳсил дар мактаби кормандони бехатарии давлатӣ навиштааст. Баъд ба унвони рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» барои чоп фиристодааст. Аммо бо баҳонаи он ки одоби коммунистӣ нодуруст тасвир ёфтааст, силсиларо чоп накардаанд.

— Хулоса, баъди бозгашт ба Душанбе силсиларо чоп кардам, — бо табассум гуфт Шукӯҳӣ.

— Эҳҳа! — гуфт Лоик бо шавқ. — Агар чунин силсиларо чоп накарда бошанд, пас мо чи хел шеърҳои худро чопшуда бинем?

— Ҳеҷ гап не, — гуфт Шукӯҳӣ. — Асари хуб бошад, ягон рӯз чоп мешавад.

Ман ҳоло он сӯҳбатро ба ёд меорам ва ба худ мегӯям: «Оё ҳамон замон аз сари Шукӯҳӣ Лоик ҳаёле мегузашт, ки фардо яке ҷои дигарро дар ишқсарой хоҳад гирифт?»

Имрӯз ҳофизони мо аз саҳар то шом сурудаҳои Лоикро тараннум мекунанд, байтҳои Лоик номаҳои ошиқонро оро медиҳад, ҷавонон бо шеъри Лоик ишқварзӣ мекунанд.

Чаро ҷавонони имрӯзӣ чунин мисраҳои Шукӯҳӣ: «Ту гул не, ҷони ман, ҳаргиз ту гул не», «Гули садбарги сурхеро харида, ба вақти ваъдагӣ сӯят давида», «Маро танҳо ту бинмудӣ фаромӯш», «Агар ман лола будам, дар баногӯши ту мебудам», «Шунидам ин ки ту ранчидӣ аз ман», «Мӯи тиллорангу ҷашмони кабуд» ва ғайраҳоро такрор намекунанд? Шояд замон дигар шудааст ва эҳсос тафовут дорад?

Ё ҳар замон шеъри худро меофарад ва ба қаламкаши гузашта эҳтиёҷ нест? Ё ба қавли Мавлоно Ҷомӣ: «Аз дил биравад, ҳар он чӣ аз дида бирафт»?!

Устод Боқӣ Раҳимзода қисса мекард, ки солҳои сиюму чилум мардум бар ивази маҷмӯаи шеърҳои Лоҳутӣ гӯсфанд медоданд! Пас чаро чунин иштиёқу муҳаббат баъдан коштааст?

Адабиёт муаммоҳои ҳайратовар дорад. Мегӯянд, ки дар замони барҳаёт будани Пушкин шоироне будаанд, ки дар байни халоқ бамаротиб шӯҳрат ва маҳбубият доштаанд. Аммо ҳама фаромӯш шудаанд ва Пушкин зиндаи ҷовидон аст!

Назму насри пасазинқилобии мо ба кӯдаке шабоҳат дошт, ки даставвал помониро омӯхт, ба наврасиву ҷавонӣ расид, рӯ ба балоғат овард. Мурури ин марҳилаҳо дар ҳаёти эҷодии ҳар эҷодкор табиист. Аммо сухани мо аз адабиёт аст, адабиёте, ки аз гузашта, аз ҳамсафону ҳамзабонон чудо афтадааст ва бояд роҳи худро аз нав пайдо мекард.

Барои ҳамин бидуни тардид метавон гуфт, ки ишқияҳои Лоик нисбат ба ишқияҳои Шукӯҳӣ сифатан навад ва ба ниёзҳои хонандае, ки аз адабиёти ҳамзабонон бохабар аст, ҷавоб гуфта метавонад.

Баъди он ки соли 1372 ҳиҷрӣ аз тариқи интишороти байналмилалии «Алҳудо» дар Техрон гулчини ашъори Лоик ба табъ расид, аз ҷавонзана эронӣ бо номи Нодираи Бадеӣ мактубе расид, ки ман онро дар шумораи 40-41-и соли 1994-и ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» чоп кардам. Вай аз ҷумла менависад:

«Хондам шеърхоро, шӯрхоро, сармастиҳову бодапарастихо, хайёмихоро... хондам, то аз даруни шеър, ки ойнаи рӯҳи тоҷикон аст, равони худро бо нозукиҳо, латофатҳо ва нармӣи тоҷиквори онон пайванд занам». Инро хонандае навиштааст, ки бо шӯру киёми шеъри Фурӯғ, бо тасвиркориҳои Нодирпур, бо рангомезиву ҳисомезиҳои

Сӯҳробӣ Сипехрӣ, бо оҳанги пуршукӯҳи дарунии шеърӣ Ахавони Солис, бо «акробатика» (ҳалқабозӣ)-и сухани Аҳмади Шомлу шинос аст. Ва чӣ ҷои хонандаи мо, ки ба ҷуз шеърӣ мо фаротар нарафтааст. Албатта, ӯ баробари рӯ ба рӯ шудан бо «шӯрҳо, сармастиҳо, бодапарастӣҳо, хайёмӣҳо»-и Лоик худро бакуллӣ дар ҷаҳони дигарӣ шеърӣ пайдо кард, аз рангҳо, бӯҳо, тобишҳо, оҳангҳо, маънӣҳо, шӯру қиёмҳои шоиронаи ӯ ба маротиб ба ҳаяҷон омад, аз якнавохтӣ, қарахтӣ, берӯҳии шеърӣ тоҷик худро берун кашид. Аз ҳамин рӯ, китобҳои Лоик бо теъдоди зиёд интишор меёфтанд, маҳфилҳои шеърӣ ҳамеша пуризишом мегузафт.

Ҳоло, ки сухан аз ошиқонаҳои Лоик меравад, пеш аз ҳама, онро бояд зикр кунам, ки оҳанги шеърӣ ӯ, тундрии эҳсоси ӯ бо ҷӯшу хурӯши ҳаёти ҷавонӣ мувофиқ омад. Ошиқонаҳои хеле ками Ғаффор Мирзо ва Ӯ Мӯъмин Қаноатро наметавон бо ошиқонаҳои Лоик баробар кард. Шеърҳои лирикийи устодон Мирзо Турсунзода ва Бокӣ Раҳимзодаро агар ба ҷӯи ороме шабоҳат диҳем, лирикаи Лоик ба дарёи пурғалаён ва ошӯбгар монанд аст.

Ман ҳамеша бар он меандешидам, ки чаро адабиёти пасазинқилобии тоҷик аз бӯса шарм медошт, шояд одоби коммунистии мо ба ин иҷоза намерод? Рӯдакӣ, устоди адабиёти мо, гуфтааст:

*Кори бӯса чу об хӯрдани шӯр,
Бихӯрӣ беш, ташнаатар гардӣ.*

Халқ дар байте сурудааст:

*Аз азба фуномадам ба бӯи гули газ,
Як бӯсаи ваъдагет ҳафт пуштама бас!*

Ҳам Рӯдакӣ, ҳам халқ аз гуфтани «бӯса» шарм накардаанд.

Машхуртарин ишқсарои мо Аминҷон Шукӯҳӣ шаби ошиқиро ин тавр тасвир мекунад:

Ҳамон тавр аз даруни оби ҷӯбор
Намоён аст акси он ситора,
Ки онро ту ба ман биншаста ҳар бор
Чу рамзи ишқ мекардӣ ишора.
Ба ёдат ҳаст оё, як шаб ин ҷо
Чиҳо гуфтем мо ҳар ду нишаста?
Ба рӯям мезадӣ ҳар гоҳ, ҷоно,
Ба шӯҳӣ шохи райҳонро шикаста.

Аммо Лоик дар чунин шабҳо ошиқеро ба тасвир мегирад, ки дар лаби ҷӯй қарор надорад ва ҳаммикдори ҷӯй (чун дар шеъри Шукӯҳӣ) ҳам нест. Ошиқ соҳиби дили дарёст ва бо шӯру қиёми дарёӣ сарукор дорад:

Ту бошию ҷавониву муҳаббат,
Дили ташна, хумори ношикаста.
Ту бошиву лаби рӯду лаби ту,
Ману ту – мавҷҳои ҳалқабаста.

* * *

Баста буданд чашимҳои туро
Бӯсаҳои чу мӯҳри давлати дил.

* * *

Хоҳамат лаҳзае, ки ёд орад
Наишъаи бӯсаҳои аввалро.

* * *

Ошиқиву ташначашмӣ тавъаманд,
Ишқ гар розист, монад беасар.
Пас маро дар соҳили дарёи дил
Ташнатар кун, ташнатар кун, ташнатар!

Аз Есенин:

*Ҳамон ки ёд меорад шуморо,
Ҳаводори шумо – Сергей Есенин.*

Аз Лоик:

*Ман чӣ дорам? Як дили рамзошно!
Буду нобудам ҳамин як дил бас аст.
Ҳар ками ўро чу меҳри модарон
Ишқи ту гар мекунад комил, бас аст!*

Аз Есенин:

*Банда ҳам омӯхта паймону вафо,
Баҳри ту танҳо зи сӯзи шоирӣ
Месурудам аз нишеби роҳҳо
В-аз гузашта рӯзгори бесарӣ.*

Аз Лоик:

*Шоириву ошиқӣ девонагист,
Эй дили шӯридаам, шӯрида бош!*

Аз Есенин:

*Бар сари мо фитод дар дунё,
Нобарорӣ, барору хурсандӣ.
Бош хомӯш, эй дили сода!*

Ин ҷо танҳо қаробати мазмунро ба эътибор гирифтани кам аст, рӯҳи шеър муҳимтар аст.

Лоик он мушаххасотеро, ки ҳангоми эҷоди шеъри «Ба модарам» истифода кард ва басаропойи қаҳрамони лирикиаш пирохани хосаи миллӣ пӯшонд, дар шеърҳои ошиқонаш ба қор бурд ва миллияти сурудаҳои худро бамаротиб афзуд.

Ба ин мисолҳо таваҷҷӯҳ фармояд:

*Зи пушти курсӣ аз устод пинҳон
Қатори кокулаширо мешумурдам.*

* * *

Бишмурда кокули туро омӯхтам ҳисоб.

* * *

Ба гардан мӯҳраи мору ба сар рӯмоли шоҳӣ дошт.

* * *

Туро, эй бозубанди зарнигори зиндагониям...

* * *

Он хафабанду он сари сина.

* * *

Ба сарат тоҷи арӯсӣ шаби тӯй...

* * *

Дарамро кӯфтӣ бо панҷаи нарму ҳинобаста.

Мӯҳраи мор, рӯмоли шоҳӣ, бозубанди зарнигор, хафабанд, тоҷи арӯсӣ, панҷаи ҳинобаста ва ғайраҳо аз ин пеш дар шеъри мо истифодаи чашмрас надоштанд. Кокулонро шумурда ҳисоб омӯхтан бисёр шоирона ва тоҷиконааст.

Дар шеърҳои ибтидоии Мӯъмин Қаноат ҳам ҷо-ҷо чунин таҷрибаҳо ба назар мерасанд:

Духтари тоҷик он шаб сурмаи тар мекашид.

Ҷомаи беқасаб ба бар дорад,
Локии шоҳ(ӯ)¹ дар камар дорад.

Аммо дар эҷодиёти Лоик истифодаи унсурҳои миллии зиндагии тоҷикон густурдатар, самимитар, шоиронатар ва ошиқонатар аст.

Ба гумони ман, ҳаёти эҷодии Лоикро метавон ба ду давра тақсим кард: **давраи аввал**, даврае, ки Лоик шоир аст, то суҳанвар ва ин марҳиларо метавон то ҷиҳилсолагии ӯ таъриф кард; **давраи дувум**, даврае, ки Лоик суҳанвар аст, то шоир ва ин марҳила аз ҷиҳилсоларо то ба имрӯз идома дорад. Ин ҳолат аз ин сабаб ба миён омадааст, ки Лоик табиатан шоири **тасвиркор** нест, аммо **маънисози тавоност**. Маънисозӣ суҳанвариро тақозо мекунад. Аз он шеърҳое, ки Лоик дар марҳилаи аввал навиштааст, бисёр хушам меояд, онҳо шоирона ва риндонаанд ва аз рангу бори ко-сибӣ ӯро ҳастанд.

Аз соли 1975 дар саҳифаҳои моҳномаи «Садои Шарқ» дар атрофи шеъри тоҷик бо номи «Шеър ва зиндагӣ» баҳси доманадоре созмон ёфта буд. Ман, ки дар он айём дар Афғонистон маъмурият доштам, бо мақолаи «Замини барӯманди шеър» дар ин мубоҳиса иштирок кардам. Ҳамон вақт, зимни таҳлили эҷодиёти Лоик, навишта будам, ки ҳоло ӯ (яъне, Лоик) ба марҳилае расидааст, ки метавонад аз ҳар чиз шеъре созад. Ва гуфтаи Александр Блокро шоҳид оварда будам. Аз ӯ пурсиданд, ки чаро чизе наменависӣ? Дар ҷавоб гуфтааст: метарсам, зеро аз ҳар чиз шеър сохта метавонам!

¹ Дар ин матн ҷо-ҷо (ӯ) дар қавсгаҳи омадааст ва муаллиф бар он аст, ки сароянда ба ҷои и-и кӯтоҳ ӯ-и дарозро истифода кардааст ва ин аз назари вазни арӯз ғалат аст. Аммо дар шеъри классикии мо низ баъзан ҷунин ҳолатҳо воқеъанд ва бузургони мо онро ғалат нашумурдаанд ва ё **сактаи малеҳаш** ном бурдаанд.

Дар ҳаққи Лоик чунин навиштам аз он чихат буд, ки мабодо ин шоири барӯманди мо ба косибӣ гирифтор шавад!

Ба пораҳои зер, ки аз ошиқонаҳои Лоик иқтибос шуда-анд, таваҷҷӯҳ кунед, агар дар онҳо асари суҳанварии ӯ камтар аст, аммо чӣ шоиронаанд:

*Пилтаҳои сафеди кокулҳот
Резиши обшорро монад.*

* * *

*Ёд орам зи чашми бодомат,
Накҳати навбаҳор меояд,
Ёд орам чу хандаҳоятро,
Қаҳ-қаҳи обшор меояд.*

* * *

*Ман акнун рангҳои тавъами рангинкамонро
Зи борони сиришки хеш меёбам.*

* * *

Намехоҳам, ки дар хушкӣ шавӣ гарқ...

* * *

*Марҳабо, мӯи маҳинбофта, мижгони баланд,
Марҳабо, ду бари рухсораи нобӯсида!*

* * *

*Бо садои қарс-қарси панҷаҳои нозукаш
Ҷони ман ҳам аз сари ангишт мерафт.*

* * *

*Гар дар назарат, ёр, манам донаи гӯгирд,
Шояд, ки шавам машъала баҳри каси раҳгум.
Дар қадр манам пораи ангишт, умедам:
Оташ шаваму гарм кунам хонаи мардум.*

Бовар кунед, ки чунин ташбеҳҳо, истиораҳо, тасвирҳо, ҳолатҳо ва маънихоро пеш аз ин дар шеъри дигарон кам андар кам пайдо мекардем.

Ибораҳоеро, ки дар зер меҳонед, шоирони мо фаромӯш карда буданд, Лоик ба ёд овард, дар шеъраш зинда кард ва баъд дар шеъри ҳамсолону ҳамроҳон борҳо такрор шуд ва то имрӯз такрор мешавад ва ҳатто намедонем, ки онҳоро аввалин бор Лоик истифода кардааст: Сари сабз, гулбарг-борони баҳор, гулбод, гулханда, дили ташна, хумори ношикаста, олами дилбозӣ, забони безабонӣ, ҳусни сабз, арӯси чилкокул, пилтаи абрӯ, гесуи афшон, шафақи рухсор, хобҳои мастӣ, субҳи навоғоз, чордевори сукут, нори-зоии тақдир, дили дарё, марги марг, ҷунуни дарё ва садҳо ва ҳазорҳо калимаҳои соддаву мураккаби дигар.

Боре шодравон Тӯрахон Зехнӣ бахшида ба эҷодиёти Лоик мақолае овард. Тақрибан соли 1968 буд ва ман дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» кор мекардам. Муаллиф дар мақола ҷо-ҷо Лоикро сарзаниш мекард, ки вазиро риоя намекунад, калимаҳоро ноҷо истифода мекунад ва ғайраҳо.

Як байти Лоик, ки дар ёдам буд, ба устод Зехнӣ хондам:

*Рухсораат чу зарварақ рахшону зарфишон,
Пешонаат чу коғазӣ афшон ситорарез.*

Ва гуфтам: «Мисраи аввалаш фаҳмост. Аммо дар мисраи дуввум пешонаро коғазӣ афшон ва ситорарез гуфтан чӣ маъно дорад?»

Устод Зехнӣ, ки аслан шеъри нав ва гӯяндагони онро дӯст намедошт, ба ғайри чашмдошт дар ҷавоб гуфт: «Дар қадим ҳамин хел коғазӣ зарандуд мавҷуд буд ва ин ташбеҳи Лоик дуруст аст».

Ҳоло, ки дар ихтиёри мо Фарҳанги дучилдаи забони

точикӣ, дахҳо луғатҳои тафсириву нимтафсирист, дарёфти чунин ибораву калимаву ташбеҳу истиораҳо кори мушкिल нест. Аммо дар он замон ба Лоик ҷустуҷӯ ва омӯзиши ҷиддӣ лозим буд, то шеъраш аз шеъри дигарон имтиёз пайдо кунад.

Дар ибтидо ӯ низ чун ҳамқаламони кордидаву навкори худ эҷод мекард, шеъраш аз ибораву ташбеҳу истиораҳои обшуста оӣ набуд:

*Омадӣ! Сохтаи дастам агар мебуд моҳ,
Ман варо сохтаме тукмаи пирохани ту!*

* * *

*Гӯиё меҳр зи афлок биёмад ба барам,
Дур наздику ба каф хоки сиёҳам зар шуд.*

* * *

*Дурахши чехраву мӯи сияҳ, ҷашмони бодомӣ,
Ҳама хоҳанд шуд радду бадал монанди шому рӯз.*

Аммо ҷӣ хуб, ки зуд пайроҳаи мушкили эҷодии худро ҷӯёву пӯё шуд ва худро дарёфт.

Дар адабиёти навини мо гӯяндае чун Лоик ошиқонаҳои зиёде насурудааст. Аз шеъри озод гирифта, то ҷаҳорпораҳо, ғазалҳо, рубоиву дубайтиҳои Лоик ҳама лабрезиишқанд. Дар баробари намунаҳои беҳтарини ошиқонаҳо тақрори ҳолату замон, ибораву ташбеҳу истиораҳо, мазмуну мундариҷа ва ғайраҳо низ вомехӯранд, ки шеъри ӯро якнавохт ва то андозае ҳастакунанда ҷилва медиҳанд:

*Ту ногаҳ омадӣ дар олами ман
Зи роҳи содагиҳои ҷавонӣ.*

* * *

Ту зи кайҳони орзуҳоям,

Омадӣ парзанон ба манзили ман.

** * **

*Мерасӣ аз дур мисли дастаи нур,
Дар нафасҳоят ҳама шӯри муҳаббат.*

** * **

*Аз куҷо омадӣ, эй чашмаи нур?
Аз куҷо омадӣ, эй маҳзани шеър?*

Ва дар ин намунаҳо:

*Байни кӯҳу дараҳо чун биравӣ сайри баҳор,
Гули бодом бубиниву маро ёд кунӣ.*

** * **

*Ҳар гаҳ аз хеш пушаймон гардӣ,
Аз гинои дили ман ёд кунӣ.*

** * **

Маро рӯзе, ки хушканд обшорон, ёд хоҳӣ кард.

** * **

*Дар он соат,
Ки оби рӯдҳои тирамаҳ беҳолу бетугён
Зи соҳилҳо фурӯ шинад,
Ба ҳасрат ёд кун аз ман.*

Ва ҳамин тавр метавон аз рӯи мавзӯҳо ва ҳолатҳо шеърҳои зиёдеро пайи ҳам овард, ки ҳамоҳангу якнавохтанд.

Кӯтоҳии дигаре, ки дар ишқонаҳои Лоик мушоҳида мешавад, ҳарфӣ будани қисме аз онҳост. Яъне, ҳолат аз аввал то ба охир нақл карда мешавад ва шеър аз лиҳози пироишу ороиш камбағал аст. Муште аз хирвор:

Ту барои дили ман тозаву тар,
Ту барои дили ман зебо бош.
То даме ошиқи яктои туам,
Ту барои дили ман якто бош.

Ту маро бош баҳори пургул,
Тирамоҳ аз раҳи худ меояд.
Соате чаши ба роҳам бинишин,
Ки аҷал роҳи маро меояд.

Ту марав аз сари ман, то сари ман
Нашавад сар ба сари хоки лаҳад.
Ту бимон бо ману бо ман гул кун,
То гулафшон бишавад рӯи раҳат...

Ҳамчунон ки мебинед, ин ҷо ҳолати мушаххас ҳаст, рӯҳия ҳаст, аммо шоирона ифода нагардидааст. Албатта, зеҳни хонандагони мо ба чунин шеърҳои (ба қавли эронӣҳо) ҳарфӣ одат кардааст ва ин эроди ман барои онҳо хушоянд нахоҳад буд. Аммо шоири оянда бояд аз кӯмбихои ошиқонаи Лоик шурӯъ кунад, на аз камбудҳояш. Ҳатто, агар шоир гуфта бошад ҳам:

Ў зи ман бигзашт, то ёбад беҳ аз ман ошиқе,
Ў маро рад кард, то ёбад беҳ аз ман мушфиқе.
Лек медонам, ки ў ҳаргиз намеёбад дигар
Лоик чун Лоик...

ЛОИҚ ВА ҒАЗАЛ

То Лоиқ ҳам ғазал мегуфтанд. Аммо аксаран дар ин қолаби қадимӣ ғазали қолабӣ мегуфтанд ва ё шиорҳои умумӣ мезаданд. Албатта, аз миёни сурудаҳои устодон Айнӣ, Лоҳутӣ, Пайрав, Юсуфӣ, Турсунзода намунаҳои беҳтаринро метавон пайдо кард. Аммо чун фазои умумии шеър гирифта ва ғашовар буд, ғазал ҳам дар ҳамон поя суруда мешуд. Вақте ки Лоиқ ба ғазалсарой сар кард, назм болу пари худ афшонда буд, дар худ нирӯи тоза эҳсос мекард, майли парвозҳои дуродурро дошт. Ҳар тозагӣ, ки ба шеър ворид шуд, Лоиқ дар тоза кардани фазои ғазал ба кор бурд.

Аввалин асари ғазалмонанди Лоиқ «Худафрӯзӣ» ном дошт, ки дар маҷмӯаи «Сари сабз» низ омадааст:

*Ту нахле ҳам агар бошӣ, зарурат гар бифармояд,
Сари сабзат бисӯзон, гармӣ овар, шӯълаафшон шав.
Миёни неку бад, таҳқиру иззат, поку олуда,
Гаҳе тобуткаи бошу гаҳе гаҳвораҷунбон шав.
Хурӯшат ку? Талошат ку? Чарой худ асири худ?
Бурун о мисли шеър аз дил, забони безабонон шав.*

Агар ин шеъри шогирдонро бо ғазалҳои Раҳимӣ, Аминзода, Фарҳат, Шукӯҳӣ, Ансорӣ ва дигар ҳамқаламон ба муқоиса гирем, то кадом андоза тару тоза будани сурудаи Лоикро дарк мекунем. Пайдо шудани ин «ғазалвора» мӯчиби ба вучуд омадани тазминҳои зиёде гардид. Ман ҳам ғазалаке гуфта будам, ки чунин сатрҳо дошт:

*Ту агар моҳе набошӣ, ҳолаи маҳтоб бош,
Дар раҳи фардои қисмат кӯл не, гирдоб бош.*

Аммо кори чиддии Лоик дар ин роҳ баъди дар моҳномаи «Садои Шарк» ба табъ расидани чанд ғазалаш шурӯшуд. Он ғазалҳо то имрӯз вирди забонҳоянд:

*Ҷонам чӣ хоҳад аз рӯзгорон?
Навбатгузорӣ бо ҳақгузорон.
Бо сӯзи пинҳон ёд оварам ман
Аз ишқи ёрон дар рӯзи борон.
Бо худ ситезам, бехуд ситезам,
Коре надорам бо кинадорон.*

* * *

*Мо солхӯрда ҳастем ё сол хӯрда моро?
Мо умр бурда бар сар ё умр бурда моро?
Мо ҷонгусор будем бар ҳоҷати замона,
Ё азми ҷонсупорӣ осон супурда моро?
Роҳи дароз тай шуд дар умри кӯтаҳи мо,
Роҳе фусурда кардем ё раҳ фусурда моро?*

Ҳамчунон ки дар боло ишора рафт, дар ибтидои солҳои 70-ум бо ташаббуси моҳномаи «Садои Шарк» дар атрофи шеъри тоҷик сӯҳбати чиддӣ ва пурмӯҳтавое баргузор гардида буд. Адабиётшинос ва мунтақид Абдунабӣ Сатторзода дар мақолаи худ «Шеър ва зиндагӣ» ғазалҳои Лоикро таҳлил карда, ба тозагии сухану диди шоиронаи ӯ баҳои баланд дод ва шоирро даъват кард, ки бештар ба гуфтани ғазал иштиғол варзад. Намедонам ин даъват то кадом андоза бамавқеъ буд, аммо мо баъдан соҳиби чанд ғазали оличаноби Лоик гардидем. Мураттиби баёзи ғазали тоҷик шодравон Маҳмуди Давлат дар пешгуфтораи қайд мекунад, ки аз миёни ғазалҳои шоирони тоҷик танҳо ғазалҳои Лоик бо шӯру шааф, бо таркибу ибора, бо зебоии эҳсосу афкор ба талаботи классикии ин навъи шеърӣ ҷавобгӯ ҳастанд.

Ҳарчанд Лоик бо фурутанӣ ғазалҳояшро бо унвони «Машқи ғазал» ба табъ расонидааст, аммо бояд иқрор кард, ки пас аз инқилоби Бухоро дар қаламрави мо суҳангӯе ба ин шириниву шевоӣ, ба ин устодиву чирадастӣ ғазал насурудааст.

Доманай мутолиа ва омӯзиши Лоик густурдааст. Аммо баъди бо кӯшиши худи Лоик ва Зоҳир Аҳрорӣ ба табъ расидани девони Соиб («Ирфон», 1980) ва ҳамнишинии шаборӯзӣ бо Девони Кабири Шамс ғазали ӯ обуранг ва ҷилои тоза пайдо кард. Дар сурудаҳои ӯ шӯру қиёми Мавлоно ва маъниофаринии Соиби Табрешӣ равшан ҳувайдост.

Ба ин байтҳо таваҷҷӯҳ фармояд ва ба осонӣ дарк хоҳад кард, ки дар паҳлуи шоир кист:

Лоик:

*Баҳор мерасад, аз хештан фирор кунед,
Қарор дар шафати ёри беқарор кунед.*

Соиб:

*Гардиши сол аст, май дар соғари ишрат кунед,
Гӯши миноро тижӣ аз пунбаи гафлат кунед.*

Лоик:

*Хандон агар намекунӣ, гирён макун маро,
Обод агар намекунӣ, вайрон макун маро.*

Соиб:

*Гар қобили малол наям, шод кун маро,
Вайрон агар намекунӣ, обод кун маро.*

Лоик:

*Гарчи ман кӯтоҳдастам, кӯтаҳармон нестам,
Гарчи ман кӯтоҳумрам, кӯтаҳимон нестам.*

Соиб:

► То зи аҳли ҳайратам, хотирпарешон нестам,
Шамъи бефонусам он рӯзе, ки ҳайрон нестам.

Ва ғайраҳо.

Касе, ки бо адабиёт сару кор дорад, медонад, ки ин ҷо фақат сухан аз ҳамоҳангии ғазалҳо намеравад. Рӯҳ, эҳсос ва ҳатто истехкоми ҳар ибораву ҳар вижа бисёр муҳим аст. Вақте ки Лоик «Биё, эй дарди ман, тармими ҷон кун» мегӯяд, мо бояд ба ёд орем, ки чунин андешаи риндонаро танҳо Мавлавӣ изҳор карда метавонаду бас.

Пас чаро мо ғазали Лоикро мехонем? Оё беҳтар нест ғазали Аттор хонему Саной, Мавлавӣ хонему Ҳофиз, Соиб хонему Бедил?

Ғазали Лоик ғазали асри мост, ғазали рӯзу шаби худи мост. Медонем, ки сурудаҳои бузургони гузаштаи мо ҳамеша ҳозиразамонанд, ҳамеша зиндаанд, ҳамеша ғамгусору тасаллобахшанд, аммо ғазали инсони мушаххасе нестанд, ки аз кӯчаҳои Душанбе ҳаёли мегузарад ва айвони гулфишони ёри дурафтодаро ёд мекунад!

Биёед ин зеботарин ғазали Лоикро бо ҳам хонему лаззат барем:

Аз дур ошени туро ёд мекунам,
Дар ҳар кучо нишони туро ёд мекунам.
Аз кӯчаҳои шаҳр ҳаёли чу бигзарам,
Айвони гулфишони туро ёд мекунам.
Аз ҳафт ранги тобиши рангинкамони дур
Садрангии ҷаҳони туро ёд мекунам.
Оғушам аз ҷавониву зебо(ӣ) пур шавад,
То чехраи ҷавони туро ёд мекунам.
Ҳар гаҳ забони хомаам гирад зи изтироб,
Лабҳои байтхони туро ёд мекунам.
Азбас дар остонаат мондаст лаҳти дил,
Як умр остони туро ёд мекунам.

Ман ду байти ин ғазалро нагирифтаам, ба ман маъкул нестанд, аммо чӣ ғазали зебое! Агар ин ғазалро ба ҳамасрони Соиб мехондем, шояд ба андозаи мо дарк намекарданду лаззат намебурданд. Воқеан, бисёр байтҳои олиҷаноби гузаштагони мо, ки дар замонашон бамаротиб асар дошт, имрӯз он таъсирро надорад. Хоҳед, нахоҳед, мо инсони поёни асри XX ва ибтидои асри XXI ҳастем.

Бузургтарин вижагии ғазали Лоик он аст, ки бо вучуди қолабӣ будан (дар поёни фасл дар ин бора хоҳам гуфт) бисёр замонавист ва хонанда ба зудӣ пай мебарад, ки онро шоири муосираш сурудааст. Масалан, дар ғазале меояд:

*Айш хоҳӣ, азобҳо бинӣ,
Рӯй ҷӯӣ, ниқобҳо бинӣ.*

Ин суханҳоро метавонад ҳамасри Рӯдакӣ низ гӯяд. Аммо чун ба байти зер мерасем, дарк мекунем, ки гӯянда дар паҳлӯи мо ва муосири мост:

*Ҳалли осони мушкили қисмат
Дар кинову китобҳо бинӣ.*

Чанд мисол:

*То даме як барг дар боғи умеддам пар занад,
Баҳри фардои Ватан мисли Хотин ҷон меканад.*

* * *

*Модарон то ҳол меоянд роҳи аскарон,
Охирин уммеди ин уммедворон зинда бод.*

* * *

*Дар муҳити ҳамзабонони забонгумкардагон,
Чун наёбам ҳамзабонӣ, ёд меорам туро.*

* * *

*Шабхун заданду ногаҳон як шаҳри нозанин
Пур шуд зи дузди қаҳрамон, эй вой бар сарам.*

* * *

► Тоҷикистон ҳама санг аст, вале бар гӯре
Лавҳасанге нагузорем, ҳамин ҳиммати мост.

Ва дахҳо мисоли дигар...

Дар ғазали классикии мо ҳар байт сари худ истиқлол дорад. Кам ғазалеро метавон пайдо кард, ки аз матлаъ то ба мактаъ дар як мавзӯъ бошад. Боре шоири арҷманди эронӣ Аҳмади Шомлу тартиби байтҳои ғазалҳои Ҳофизро аз рӯи мавзӯъ ва мантиқи баён дигар кард. Аммо хонандагон напазируфтанд. Яъне, табиати ғазал ҳамин аст ва набояд онро вайрон кард.

Аммо дар аксари ғазалҳои Лоик байтҳо мантиқан ба ҳам алоқаманданд, ваҳдати мавзӯъ боқист ва як ҳолату рӯҳияи мушаххасро ифода меkunанд. Ин шояд аз он аст, ки Лоик аз гуфтани шеъри мушаххас ба гуфтани ғазал пардохт ва ин мушаххасиро ба ғазал кӯчонд. Мисоле чанд:

Ман на онам, ки бувад ҳамқадаҳи беҳабарон,
Ман на онам, ки бувад ҳамраҳи бепопу сарон.
То дилам ҳаст, биёрам ба бузургон тоат,
То назар ҳаст, равам аз паи соҳибназарон.

* * *

То туро ҷустам, замони комрониям гузашт,
То замат хӯрдам, умеди шодмониям гузашт.
Гуфта будам бо ту як дам зиндагӣ хуш бигзарад,
Дар талоши зиндагонӣ зиндагониям гузашт...

* * *

Чанд рӯзам монда ё на дар ҷаҳони бекарона,
Мерасад умрам ба поён мисли поёни фасона.
Ман саропо шеър будам, чораву тадбир будам,
Ҳам ба зери осмону ҳам ба зери осмона...

Ман ду байти ин ғазалро нагирифтаам, ба ман маъкул нестанд, аммо чӣ ғазали зебое! Агар ин ғазалро ба ҳамасрони Соиб меҳондем, шояд ба андозаи мо дарк намекарданду лаззат намебурданд. Воқеан, бисёр байтҳои оличаноби гузаштагони мо, ки дар замонашон бамаротиб асар дошт, имрӯз он таъсирро надорад. Хоҳед, нахоҳед, мо инсони поёни асри XX ва ибтидои асри XXI ҳастем.

Бузургтарин вижагии ғазали Лоик он аст, ки бо вучуди қолабӣ будан (дар поёни фасл дар ин бора хоҳам гуфт) бисёр замонавист ва хонанда ба зудӣ пай мебарад, ки онро шоири муосираш сурудааст. Масалан, дар ғазале меояд:

*Айш хоҳӣ, азобҳо бинӣ,
Рӯй ҷӯӣ, ниқобҳо бинӣ.*

Ин суҳанҳоро метавонад ҳамасри Рӯдакӣ низ гӯяд. Аммо чун ба байти зер мерасем, дарк мекунем, ки гӯянда дар паҳлӯи мо ва муосири мост:

*Ҳалли осони мушкили қисмат
Дар кинову китобҳо бинӣ.*

Чанд мисол:

*То даме як барг дар боғи умедам пар занад,
Баҳри фардои Ватан мисли Хотин ҷон меканад.*

* * *

*Модарон то ҳол мепоянд роҳи аскарон,
Охири уммеди ин уммедворон зинда бод.*

* * *

*Дар муҳити ҳамзабонони забонгумкардагон,
Чун наёбам ҳамзабонӣ, ёд меорам туро.*

* * *

*Шабхун заданду ногаҳон як шаҳри нозанин
Пур шуд зи дузди қаҳрамон, эй вой бар сарам.*

* * *

► Тоҷикистон ҳама санг аст, вале бар гӯре
Лавҳасанге нагузорем, ҳамин ҳиммати мост.

Ва даҳҳо мисоли дигар...

Дар ғазали классикии мо ҳар байт сари худ истиқлол дорад. Кам ғазалеро метавон пайдо кард, ки аз матлаъ то ба мактаъ дар як мавзӯъ бошад. Боре шоири арҷманди эронӣ Аҳмади Шомлу тартиби байтҳои ғазалҳои Ҳофизро аз рӯи мавзӯъ ва мантиқи баён дигар кард. Аммо хонандагон напазируфтанд. Яъне, табиати ғазал ҳамин аст ва набояд онро вайрон кард.

Аммо дар аксари ғазалҳои Лоик байтҳо мантиқан ба ҳам алоқаманданд, ваҳдати мавзӯъ боқист ва як ҳолату рӯҳияи мушаххасро ифода мекунанд. Ин шояд аз он аст, ки Лоик аз гуфтани шеъри мушаххас ба гуфтани ғазал пардохт ва ин мушаххасиро ба ғазал кӯчонд. Мисоле чанд:

Ман на онам, ки бувад ҳамқадаҳи беҳабарон,
Ман на онам, ки бувад ҳамраҳи бепопу сарон.
То дилам ҳаст, биёрам ба бузургон тоат,
То назар ҳаст, равам аз паи соҳибназарон.

* * *

То туро ҷустам, замони комрониам гузашт,
То ғамат хӯрдам, умеди шодмониам гузашт.
Гуфта будам бо ту як дам зиндагӣ хуш бигзарад,
Дар талоши зиндагонӣ зиндагониам гузашт...

* * *

Чанд рӯзам монда ё на дар ҷаҳони бекарона,
Мерасад умрам ба поён мисли поёни фасона.
Ман саропо шеър будам, чораву тадбир будам,
Ҳам ба зери осмону ҳам ба зери осмона...

Лоик барои ғазал забони дигар наофарид, ҳамчунон ки шоирони ғазалсарои эронӣ Симини Бехбаҳонӣ, Манучехри Найистонӣ, Исмоили Хӯй ва Ҳушанги Соя офаридаанд. Вай аз қолабҳо ва андозаҳои классикӣ моҳирона истифода кард, вожаҳои зебои мардумиро ба кор бурд, таркибу иборасозии гузаштагонро таҷриба кард ва ғазалаш аз ғазали шоирони ҳамасраш пеш гузашт.

Имрӯз ағлаби қаламбадастони мо ғазал мегӯянд. Аммо ғазали Лоик дигар аст. Шояд аз ин миён Фарзонаи Хучандӣ пешдастӣ дорад. Ба ман забони ноби шеърӣ ӯ хушоянд аст, гумон мекунам, ки кашфу бозёфтҳои эҷодии хоҳари сухангӯи мо ҳанӯз дар пешанд.

Барои он ки сухани ман бешоҳид набошад, ғазале аз Лоик меорам ва аз чанд тани дигар. Шумо фақат ба забони ғазалҳо эътибор диҳед ва хоҳед дарёфт, ки дар корбурди забони шеърӣ Лоик чӣ андоза пешрафтааст.

Чанд байт аз Лоик:

*Ҷамоли гунча надидӣ, баҳор омаду рафт,
Гуле ба даст начидӣ, баҳор омаду рафт.
Чӣ кӯҳзодаӣ, дар домани биҳиштии кӯҳ
Зи домане накашидӣ, баҳор омаду рафт.
Расид мавсими дидору гул ба гул печид,
Ба хештан нарасидӣ, баҳор омаду рафт...*

Чанд байт аз Шукӯҳӣ:

*Салом, эй аз таҳи дил шиқбозон,
Даруни оташи ҳиҷрон гудозон.
Баҳор омад, чу дарёҳои кӯҳӣ
Равам сӯи ту ман ҳам тоз-тозон.
Ба гулшан шабпаракҳои тиллоӣ
Паранд аз гул ба гул бас ноз-нозон...*

Аз Мاستон:

*Навмед агарчӣ кардаӣ, уммед мекунам,
Поёни шомӣ торро испед мекунам.
Афтодаам ба роҳи ту, дастам бигир, ман
Азми сафар ба хонаи хуршед мекунам.
Афтад агар ба хонаам ногаҳ гузори ту,
То умр ҳаст, дар ҷаҳон ман ид мекунам...*

Дар атрофи ғазал сару садо бисёр аст. Агар дар ёд дошта бошед, охири солҳои ҳаштодум дар саҳифаҳои моҳномаи «Адабиёт ва санъат» низ таҳти шиори «Оё ғазал шеъри имрӯз аст?» гуфтугӯи домнадоре ба вукӯъ пайваста буд. Яке мегуфт, ки «Ҳа!», дигаре «Не!». Ва ин ҳаю неҳо аз Эронӣ Афғонистон ҳам баланд мешуданду мешаванд.

Дар баёзи ғазали муосири Эрон «Аз панҷараҳои зиндагонӣ» (Интишороти «Нигоҳ», Техрон, соли 1369) сухани чанд тан шоири барӯманди эронӣ пирумунӣ ғазал дарҷ гардидааст.

Аҳмади Шомлу гуфта: «Ғазал шеъри замони мо нест».

Нодирпур фармудааст: «Даврони ғазал саромадааст, аммо ғазал ҷовидон аст».

Симини Бехбаҳонӣ, ки аз ғазалсароёни навапардозу номдор аст, амиқтар рафтааст: «Ба назари ман мушкили ғазали имрӯз тақлид аст. Мӯҳтавои ғазали имрӯз бояд завобити ғазали қадимро ба дасти фаромӯшӣ биспорад».

Оё Лоик завобит – қоидаву қонун, қолаб, андоза, таркиб, ибора, воситаҳои тасвири ғазали қадимро ба дасти фаромӯшӣ додааст?

Ҳарчанд дар ғазалҳои Лоик мӯҳтавои тозаӣ замони раҳёфтааст, аммо фоизи зиёди паёми ӯ паёми такрори ғазалҳои гузаштааст. Ва чанд фисади мавзӯи замони низ тавассути завобити ғазали қадим ироя гардидааст.

Чанд мисол:

То ҳастаму то ҳастӣ, ҳамрози ту хоҳам буд,
То сози даме дорам, дамсози ту хоҳам буд.
Чун ҷон на барои тан, шоистаи ҷонон аст,
То ҷону ҷаҳон дорам, ҷонбози ту хоҳам буд.

* * *

Осон кучо ба маснади иззат расидаем,
Баъд аз ҳазор хорию зиллат расидаем.
Дар хуни хеш гарқаи гирдоб будаем,
Ҷон додаву ба ҷониби давлат расидаем.

* * *

Эй шӯри ҷаҳони ман, эй ишқи ҷавони ман,
Дар пойи дарахти хушк, эй оби равони ман.
Дар мазраи хушкида борони нумӯафзо,
Дар синаи беуммед уммеди нишони ман.

* * *

Зиндагӣ бо ошноиву ҷудой бигзарад,
Ҳам худой бигзарад, ҳам бехудой бигзарад.
Ҳар касе бифрӯхт моро, ман надонам чӣ харид?
Бебаҳой бигзарад, арзонбаҳой бигзарад.

Мо ин паёмхоро дар кучое низ хондаем. Шояд бо ҳамин
радифу қофияҳо, шояд дар ҷомаҳои дигар.

Чаро чунин ҳолат рух медиҳад? Ба якини ман, табиати
ғазал ҳамин аст. Вакте ки шумо шеъри ҷаҳорпораӣ месаро-
ед ва дар он ҳолате, рӯҳияе, фазои мушаххасро ифода ме-
кунед, ба кулӣ озодед. Ба ҳар ранге, ки мехоҳед, суханро
пироҳан мепӯшонед. Аммо дар ғазал шумо «дар миёни чор
дарё тахтабанд» шудаед, шуморо қофияву радифи инти-
хобкардаатон намегузорад, ки ба дуриҳо равед, маҷбур
ҳастед мутобиқи тақозои қофияву радиф мазмун офаред.
Аз ҳамин рӯ, шеъри классикии мо пур аз шамъу парвона,

гулу булбул, шаробу кабоб, корвону бонги чарас, сарви равону кумрӣ ва ғайраҳост. Масалан, шоир барои сурудани ғазали навбатиаш калимаи «пиёла»-ро интиҳоб мекунад. Ва барои такмили ормонаш вожаҳои ҳамоҳанги «рисола», «лола», «ҳола», «жола», «гулола», «мола», «вола», «ҳаждаҳсола», «ҳавола» ва ғайраҳоро ҳам меорад ва барои ҳар кадоми онҳо маънӣ меофарад. Агар бо ҳамин қофия ғазалҳои гузаштаи моро ҳам оваред, ба ҳайрат хоҳед афтод. Он қадар онҳо ба ҳам монанд ва ҳаммазмунанд, ки!... Ана, таворуди афкор аз кучост.

Барои нафаре, ки ду-се девон хондааст ва даъвои шоирӣ ҳам дорад, аз рӯи тақозои қофия ва радиф маънӣ офаридан кори сахте нест.

Лоик ғазале сурудааст, ки бардоште аз рӯзгори нобасомони солҳои охир аст:

*Ҷон ба қурбони ту, эй меҳани хунинкафам,
Буд(ӯ) байтулшарафам, ғашта(ӯ) байтулҳазанам.
Душманат чор тараф аҷнабию хонагианд,
Тани танҳо ба чӣ нирӯ сафи аъдо шиканам?
Дӯст душманнасақу душмани ту дӯстнамост,
Рост гӯям, бипаронанд зи чашму даҳанам.
Ку дигар шаъшааи донишу фарҳанги бузург?
Ку дигар карру фару наъраи гулгулфиканам?
Рӯзу шаб аз ғами ту гирякунон месӯзам,
Ту ба хун ғарқаю ман ғарқи малолу миҳанам...*

Латифи Пидром – шоири озодаи Афғонистон – низ дар ҳамин вазну қофия (бо каме тағйир) ғазале дорад:

*Ватано, куштаи афтода ба гурбат, Ватано,
Аз чӣ огушта ба хун ғашт туро ҷону тано?
Аз чӣ вайронасаро ғашт ҳама шахру деҳот,
Аз чӣ атлолу даман шуд ҳама боғу чамано?*

*Пуштаҳо бинӣ аз кушта ҳама моллом,
Куштаҳо бинӣ, афтода ҳама бекафано.
Сангҳо ҷумла ба занҷиру сагон ҷамла раҳо,
Чашмҳо боз, вале баста забону даҳано.
Нашунидам, ки равад ин ҳама бедод ба халқ,
Ё ба мулке расад ин гуна азобу миҳано.*

Албатта, шабоҳати бадбахтии ин ду кишвари ҳамсоҷро наметавон надида гирифт, ки мӯҷиби рӯи коғаз омадани ин ду ғазали ҳамоханг гардидааст. Аммо ҳамохангии асосӣ аз он сар задааст, ки ҳар ду шоир мутобиқи тақозои қофияи ғазалашон маъниофарӣ кардаанд ва ғазалҳои тақрибан якхела эҷод намудаанд. Ва чунин мисолҳо дар адабиёти куҳансоли мо ҳазор андар ҳазор аст.

Дар ҳар аср ҳазорҳо ғазалсаро қалам фарсудаанд. Аммо номи хеле ками онҳо то ба имрӯз боқӣ мондааст, номи онҳое боқӣ мондааст, ки дар ин қолаби куҳан сухани нав, маънии нав, фазои нав офарида тавонидаанд.

Биной ҳам ғазал гуфтааст, Ҳилолӣ ҳам. Аммо «тафовути роҳ аз кучост то ба кучо!»

Аксари ғазалҳои Лоик аз завобити ғазали куҳан озод нестанд ва бештар ба тазод ва бозии сухан таъядоранд, ки ба сурудаҳои ӯ якрангиву якнавохтӣ илқо мекунаанд.

Чанд байт аз ду ғазал:

*Аз баҳоре то баҳоре рафтаам,
Аз нигоре то нигоре рафтаам.
Умри ман чун қулла пушти қулла буд,
Аз бароре то бароре рафтаам.
Ҷоннисорӣ буд ишқам дам ба дам,
Аз нисоре то нисоре рафтаам...*

* * *

*Ба баҳори нав расидам, зи баҳор шукр гӯям,
Ба нигори нав расидам, зи нигор шукр гӯям.*

Зи хумори ишқ шодам, ки дили маро ҷавон кард,
Ба хумори дил расидам, зи хумор шукр гӯям.
Ғазали ҳазор бошад зи ҳазор ҷилваи гул,
Зи ҳазор нагмаи ӯ ду ҳазор шукр гӯям...

Намунаҳои дигар:

Ҳаққи мо ҳақгузор меҳоҳад,

Рӯзи мо рӯзгор меҳоҳад.

Ғами мо як ғами висоле нест,

Ҳиммати ғамгусор меҳоҳад.

Сари коре, ки мову ту дорем,

Сари моро ба дор меҳоҳад.

* * *

То даме дил доштем, эй дӯст, дилбар доштем,

То даме сар доштем, эй дӯст, ҳамсар доштем.

* * *

Мулк сангистону мо бесангарем,

Сар ба сар сардору мо бесарварем.

Қолаби дигар:

Ноком будам, ту комронам кардӣ,

Гумном будам, ту достонам кардӣ.

Бе ишқ хазони бебаҳоре будам,

Бо ишқ баҳори беҳазонам кардӣ.

* * *

То пир нагардем, начӯем ҷавонӣ,

То ҳок нагардем, надонем нишон чист.

То ташина намонем, начӯем раҳи об,

То гушина намонем, надонем, ки нон чист.

Дар ғазалҳои Лоик дигар қолабҳои маънисозро низ метавон пайдо кард. Аммо қолабҳои болоӣ дар бештари ғазалҳои ӯ тасаллут доранд.

Суоле ба миён меояд, ки пас хидмати Лоик дар чист? Барои ба ин савол ҷавоб ёфтан лозим меояд, ки ҳама ғазали Лоикро бо ҳама ғазали шоирони имрӯзӣ дар тарозуи қиёс гузорем.

Лоик аз ҳама хубтар асрори ғазали гузаштагонро омӯхтааст, аз ҳама хубтар таҷрибаҳои ононро таҷриба кардааст, аз ҳама хубтар ғазал гуфтааст.

Ман, ки як пойи малах ҳастам ва дар роҳи сухан мувофиқи тавонам қадам мезанам, то андозае медонам, ки дар кучо кашф аст ва дар кучо такрор. Аммо мардона бояд иқрор кард, ки **корҳои такрории** Лоик дар адабиёти мунзавии ғунудай ҳаштодсолаи мо ба кашф баробар аст. Шоири оянда бояд бурду боҳти ин заҳматкаши адабиётро омӯзад, ибрат бигирад ва ба кашфу бозёфтҳои нав бирасад. Барои ҳамин ҳам ман дар ҷое навиштаам, ки муносибати ман ба эҷодиёти Лоик муносибат ба як адабиёт аст!

Лоик, ҳамчунон ки шеърӣ озод гуфту қолабҳоро шикаст, бо ғазал ин тавр муомила накард. ӯ эътиқодманд ва пайрави ғазали классикӣ монд. Аммо дар назми Афғонистону Эрон шеърҳое пайдо шуданд, ки ҳатто вазну қофия надоранд, чун мӯҳтавои ошиқонашон ҳаст, онҳоро «Ғазалвора» номидаанд.

Ман дар эҷодиёти чанд тан шоири бузурги эронӣ ба шеърҳое бархӯрд доштам, ки метавон онҳоро **намунаҳои ғазали оянда** таъриф кард.

Аз Аҳмади Шомлу:

*Чӣ бигӯям? Сухане нест.
Мевазад аз сари уммед насиме,
Лек то замзамае соз кунад,
Дар ҳама хилвати саҳро ба раҳаш
норване нест.*

Чӣ бигӯям? Сухане нест.
Пушти дарҳои фурӯбаста
Шаби аз дашнаву душман пур,
Ба қачандешӣ
хомӯш нишастаст.

Чӣ бигӯям? Сухане нест.
Дар ҳама хилвати ин шаҳр ово
Ҷуз зи муше, ки даронад кафане, нест.

В-андарин зулматҷо
Ҷуз сиёнавҳаи шӯмурда зане нест.

В-ар насиме ҷунбад,
Ба раҳаи наҷворо норване нест
Чӣ бигӯям?
Сухане нест...

Аз Нодири Нодирпур:

Ту мисли тунги шаробӣ, ту шеъри манӣ.
Чӣ гуна нозукиатро нодида ангорам?
Чӣ гуна гоҳ наандешам аз шикастани ту?
Чу бишканӣ, аташамро ба хок мефиканӣ?
Ту ҳамзабони гулу ҳамнишини ойинаӣ,
Тулӯи дам ба дамат аз миёни ин ду хуш аст,
Ту офтоб дар офоқи чаишмаю чаманӣ.
Лабат даҳони гули сурх дар сапедадам аст,
Ки аз насими каломе кушуда мемонад,
Ту бар забони гулу бод беҳтарин суханӣ...
Ту мисли тунги шаробӣ, ту зуд мешиканӣ.

Ҳамчунин ки мебинем, бо ҳам қофия шудани сухане,
норване, кафане, зане бо ҳамдастии радифи нест ба

шеъри Шомлу оҳангу шукӯҳи ғазалро додааст. Ва ҳамин ҳолатро ба шеъри Нодирпур ҳамоҳангии вожаҳои манӣ, мефиканӣ, чаманӣ, суханӣ, мешиканӣ ато кардааст.

Вакте ки дар шеъри форсӣ шеъри озод тасаллут пайдо кард, ҳама бар он буданд, ки дигар ба пур кардани бе-мавқеи мисраъҳо ҳочат нест.

Чаро ин таҷрибаро дар ғазал татбиқ накунем? Чаро мо бояд ҳатман мисраъҳои ғазалро аз вожаҳои нолозим пур гардонем? Ман чанд вақт аз пайи ҳамин таҷриба будам ва ду-се намунаи чунин ғазалҳоямро дар моҳномаи «Садои Шарқ» (7-9, 1999) ба таъб расонидаам.

Чанд байт аз як ғазал:

*Як бўсаам раҳо кун...
Ин умри бевафоро ҳамроҳи бовафо кун.
Дарётарам кун, эй ҷон,
Дунётарам кун, эй ҷон,
Фардотарам кун, эй ҷон,
Ин дил, ки аз «куҷоест», фарзанди нокуҷо кун!
Нақди ситораҳоро оё тавон шумурдан?
Бо гунчаҳои хандон оё тавон намурдан?
Бо ҳар кӣ метавон, кӯш,
Бо ҳар чӣ метавон, бош,
Аммо мани хазонро дар боғи худ баҳо кун!*

Ва ғайраҳо.

Албатта, зеҳни мо, ки ба ғазали классикӣ одат кардааст, шояд ба чунин «кӯшишҳо» тан надиҳад. Аммо, бовар кунед, ки якоҳангиву якнавохтӣ ва якмазмунӣ ғазалҳо хастакунандааст. Девони ғазалеро бигиреду ба дарозии як соат мутолиа кунед, ба гуфтаи ман имон меоваред.

ЛОИҚ ВА РУБОИВУ ДУБАЙТӢ

Муҳаққиқи эронӣ, дӯст ва бародари мо Алиасғари Шеърдӯст дар китоби «Чашмандозе ба шеъри имрӯзи тоҷик» («Адиб», 1997) рубой ва дубайтиҳои Лоикро дар назми мо беҳтарин доништааст.

Пас аз Инкилоби Уктубар рубоиву дубайтӣ аз ёд нарафта буд. Шоирон гоҳ-гоҳ ба ин ду навъи адабии писандидаи мардум рӯ меоварданд. Хонандагон дубайтиву рубоииҳои хуби устод Лоҳутӣ, Ҳабиб Юсуфӣ, Муҳаммадҷон Раҳимӣ, Муҳиддин Аминзода, Фарҳат, Аминҷон Шукӯҳиро шояд дар ёд доранд. Аммо чун дар сурудаҳои онҳо фазову авзои назми даврашон тасаллут дошт, бо гузашти даврон ва фаро расидани муҳити дигари шеърӣ мавқеи худро аз даст доданд.

Лоик дубайтӣ ва рубоисарои замони дигар буд, шеъри замони Лоик аз шеъри замони Раҳимӣ фарқ мекард – аз лиҳози диди воқеа, бардошт, зарбу оҳанг ва ҳадафҳо. Ҳамчунон ки дар қолбади фарсудаи ғазал рӯҳи тоза даромад, дарахти дерсоли рубоиву дубайтӣ низ шоҳу баргу ҷавонаи нав додан меҳост.

Аввалин рубоииҳои Лоик ханӯз дар солҳои донишҷӯияш, аввали солҳои шастум, дар моҳномаи «Садои Шарқ» ба таъъ расидааст. Яке аз онҳо дар ёди ман мондааст, ки дар маҷмӯаи нахустини ӯ – «Сари сабз» («Ирфон», 1966) низ омадааст:

*Аз ҷабри гуноҳи хештан нагресам,
З-он по, ки фитодаам, зи нав бархезам.
Ҳаргиз набарам ба нокасе рӯи ниёз,
Дастам шиканад, ба гарданам овезам.*

Дар ин рубой чузъи мушаххас — ба гардани худ овехтани дасти шикаста бисёр фавкуллодааст. Он солҳо, ки мо нав ба адабиёту эҷодкорӣ шиносӣ пайдо мекардем, ҳайратзада будем, ки чаро ин амали оддӣ зиндагиро надидаему шеър накардаем ва Лоик онро мушоҳида карда тавонистааст.

Ман баъдтар дар девони як шоири афгон мисраъро дарёфтам, ки мухотабаш пирист: «Эй дасти шикаста, бори гардан!» Аммо ин маънӣ дар рубоии Лоик бисёр зебо ва пургунҷоиш аст, аз ғурур ва сарбаландии қаҳрамони лирикӣ гувоҳӣ медиҳад.

Дар паҳлуӣ рубоии боло рубоии дигаре низ ҷоп шуда буд, ки ин аст:

*Гар яккасавори ҳунари, гар шоҳӣ,
Гар аз ҳама асрори ҷаҳон огоҳӣ,
Дар танграҳи муносибат бар мардум
То раҳ надиҳӣ, ба худ наёбӣ роҳе.*

Чун ин рубоиро хондам, ба ёдам афсонаи китоби «Алифбо» расид: ду бузгола дар болои пули борики рӯ ба рӯ меоянд. Онҳо аз рӯи ғурур ба ҳам роҳ намедиҳанд, ба занозанӣ медароянд ва ҳар ду ба ҷӯи об сарозер меафтанд. «Офарин, Лоик!» — гуфтам ба худ. Чӣ хел мазмуни афсонаро устокорона истифода бурдааст.

Шояд Лоик ин афсонаро дар назар надошт, шояд таҷрибаи рӯзгори тӯлони мардумро истифода кард. Ба ҳар ҳол чузъиёти мушаххаси пурмӯҳтаво рубоӣҳои (ҳам дубайтиҳои) ӯро хотирнишин, муассир ва фарқкунанда гардондааст. Мо инкишофу такомул ва шукуфоии ин равиҷро дар «Ҷоми Хайём» (силсилаи рубоӣҳо), «Резаборон» ва «Давоми «Резаборон» (силсилаи дубайтиҳо) дида метавонем, ки солҳои баъд ба таъъ расидаанд.

Биёед ба чанд мисол рӯчӯ кунем.

Аз рубоиёт:

Хоҳам, ки суруд хонам, овозам нест,
Якдаста рубоб чун навозад охир?!

* * *

Шеъре, ки зи сӯзу шарори дил холист,
Тифлест, ки мурда зода бошад модар.

* * *

Дар оташи кӯрдуди соли сиюҳафт
Донед магар, китоби Айни ҳам сӯхт.

* * *

Рӯ ҷониби роҳи бозгашти хуршед
Ҳамчун гули хуршедпарастам то субҳ.

Аз дубайтӣ:

Ба дарёи дили ман шаст андоз,
Ки моҳии тилло афтад ба шастат.

* * *

Ба рӯи санг рустам ман, вале ту
Гули гулдониву борон надида.

* * *

Ҷавонӣ чун ниҳоли гул набошад,
Ки онро ҳар баҳор аз нав шинонем.

* * *

Зи байти абрӯят тақлид кардам,
Суханро ҳамчу мӯят бофтам ман.

*Бидон, бе машъали ақли дурахшон,
Бидуни афтоби илму ирфон,
Агар сад Нораку Рогун бисозӣ,
Бимонад Тоҷикистон торикистон.*

Чузъҳои болоӣ аз таъриху таҷоруби зиндагӣ ва аз афсонаҳо гирифта шудаанд ва барои офаридани маъниҳои баланди шоирона ба Лоик хидмат кардаанд. Дар омади гап зикр кунам, ки аз миёни рубоисароёни имрӯз шоири Кубодиёнӣ – Сайдуллои Амин ҳаст, ки сурудаҳояш аз чузъҳои хотирнишин таркиб ёфтааст. Аммо дарегову дардо, ки ӯ мисли Лоик шоир ва суханвар нест ва чузъиёти рубоихояш рӯҳ надоранд.

Дар рубоиву дубайтиҳои Лоик шӯру қиёми ошиқонаву риндонаи Бобо Тоҳири Урён, соддагиву ширинии сурудаҳои мардум, фалсафаи худсозу худшикани Аллома Иқбол чамъ омадаанд. Чунин баҳамой самараи омӯзиш, заҳмат, ҷустуҷӯ ва офаридгории истеъдоди ғавқулоддаи Лоик аст, ки то ӯ дар адабиёти навини мо ба касе даст надода буд.

Ба ин мисолҳо таваҷҷӯҳ фармояд, ки шеъри мардумиро ба ёд меоранд.

Аз рубоиёт:

*Аз ёр ҷудо шудему танҳо мурдем,
Савдозада гаштему зи савдо мурдем.
Чун кӯзаи мо зи санги соҳил бишикаст,
Мо ташнаҷигар дар лаби дарё мурдем.*

*Ҳоло, ки баҳорам нагузаштаст, биё,
Ҳоло, ки хуморам нашикастаст, биё.
Ҳоло, ки ба ёди рӯи хуршедвашат
Хуршеди ҳаётан нанишастааст, биё.*

* * *

Оваҳ, чӣ шабе, шаби баҳорон имшаб,
Болои сарам ситорарезон имшаб.
Бар чеҳраи гул то нарасад озоре,
Нармак резад гулнами борон имшаб.

Аз дубайтӣ:

Тамоми бешаҳо месӯзад имшаб,
Ситора дар само месӯзад имшаб.
Ситора дар само сӯзад, насӯзад,
Дилам баҳри шумо месӯзад имшаб.

* * *

Чу моҳӣ меравам дарё ба дарё,
Чу оҳу меравам саҳро ба саҳро.
Замину осмонро мезанам пай,
Ки боре ёбамат танҳо ба танҳо.

* * *

Биё, дастобадаст олам бигардем,
Ғаме ҷӯем, то безам бигардем.
Ҷаҳон бас аз сари одам гузаштаст,
Биё, гирди сари одам бигардем.

Дар мисолҳои болоӣ на танҳо зарбу оҳангу мӯҳтавои сурудаҳои халқӣ корбурд ёфтаанд, балки ибораву вожаҳои шеъри мардумӣ низ истифода гардидаанд.

Азбаски Бобо Тоҳири Ҳамадонӣ ва Иқболи Лоҳурӣ дубайтӣ гуфтаанд, ман ба танҳо нишон додани ҳамоҳангии дубайтиҳои Лоик иктифо кардам, ҳарчанд чунин созгорӣ дар рубоӣҳои шоири тоҷик ҳам фаровон ба назар мерасад.

Бобо Тоҳир:

Хаёлатро чу шаб гирам дар оғӯи,
Саҳар аз бистарам бӯи гул ояд.

Лоик:

*Чӣ чашмони хаёлангез дорӣ,
Ки гӯӣ аз хаёли ман сиришта.*

Бобо Тоҳир:

*Агар ойӣ, ба ҷонат вонавозам,
В-агар н-ойӣ, зи ҳичронат гудозам.
Биё, дарде, ки дорӣ, бар дилам неҳ,
Бимирам, ё бисӯзам, ё бисозам.*

Лоик:

*Ғизоли саркаши ошиқгурезам,
Биё, дар пеши поят ҷон бирезам.
Чӣ хушбахтам, агар як байти бўса
Ба рӯи коғази рӯят нависам.*

Иқбол:

*...Ба он миллат сару коре надорад,
Ки деҳқонаш барои дигарон кишт.*

Лоик:

*Замин безор шуд з-он соҳибоне,
К-аз онҳо ҳосилаш беҳосилӣ буд.*

Иқбол:

*Ба дарё афту бо мавҷаш даромез,
Ҳаёти ҷовидон андар ситез аст.*

Лоик:

*Ба доман ашк тӯфон карданат чист?
Бигир аз домани тӯфонзамире!*

Лоик бо истифода аз воситаҳои гуногуни тасвир, бавижа аз муқобила ва тазод, дар рубоиву дубайтиҳояш

маъниҳои амиқи шоирона офаридааст. Дар ин намудҳои шеърӣ ду мисраи аввал як навъ таҳдевор ва ё дастёр аст, дар байти охир андешаи шоирона, риндона, фалсафӣ, сиёсӣ ва ғайра ҷамъбасти мегардад:

Масалан дар ин рубоӣ:

*Дар пайраҳаи покӯфтае раҳ синарӣ,
Аз ҷӯи канда оби осон бихӯрӣ.
Ин сон ки тӯи шоири хушидадимог,
Як барг ба «Бӯстон»-и Саъдӣ набарӣ.*

Ё дар ин байт:

*Дарего, иддае кӯтоҳдастанд,
Ки аз таърихи худ тарфе набастанд.
Миёни кӯҳҳои сар ба афлок,
Чӣ гӯям, иддае ҳастанду настанд.*

Суханбофиҳои бамавқеъ, истифодаи калимаҳои ҳамоҳангу ҳамзарб ба Лоик дар офаридани рубоиву дубайтиҳои хотирнишин ҳамдастӣ кардаанд.

Мисоле чанд аз рубоиёт:

*Ҳоло, ки маро канори серобе ҳаст,
Як бор бирӯй дар канорам, эй гул.*

* * *

*Хоҳандам агар зи пой дарандозанд,
Бар гардани кӯҳ даст меандозам.*

* * *

*Аз дарди фишори умр дар синаи мо
Дил нест, вале умеди дилбар дорем.*

Мисоле чанд аз дубайтиҳо:

*Ба пойи ҳар **чакоди**¹ Тоҷикистон
Ҳазорон сол хуни мо **чакида**.*

* * *

*Гумон кардам, ки ту марди **кабирӣ**,
Вале дидам: **кавир** андар **кавирӣ**.*

* * *

*Ки ман **ҷону** ту **марҷон** мепарастӣ...*

* * *

Ки беосеб як себе нахӯрдӣ...

* * *

*Ки баҳри **ҷуръа** хӯрдан **ҷуръатам** нест...*

Мутолиаи бадикқати рубоиву дубайтиҳои Лоик моро ба чунин хулосаҳо вомедорад:

1) Такрори мавзӯ дар як намуд:

а) дар рубоиҳо —

*Ҳар гоҳ ситорае **фитад** аз гардун,
Эй ёр, ситораи маро ёд **бикун**.*

* * *

*Истораи мо дар осмон **ҷовид** нест,
Як рӯз ба хок сарнагун меафтад.*

Ва ё —

*Даҳчанди қад аст ҳайкалу мақбара, лек
Қабри ҳама кас баробари қомати **ӯст**.*

¹ Чакод — қулла.

* * *

Чун даргузарему гӯрҳамсоя шавем,
Қабри ману ту баробари қад созанд.

б) дар дубайтиҳо —

Ба дарё мезанам дил, то бидонад,
Ки андар соҳилаш дарёдиле ҳаст.

* * *

Лаби дарё биёӣ, об агар нест,
Зи дарёи дили ман ёд овар.

Ва ё —

Зи байти абруят тақлид кардам,
Суханро ҳамчу мӯят бофтам ман.

* * *

Ба байти абруят дар шеъри тоҷик
Ягон шаҳбайти ҳамсоне надидам.

2) Такрори мавзӯ дар рубоиву дубайтӣ:

Дарё чу бихушкӣд, бимонад соҳил
Ҳамчун ду лабе, ки аз лаби ёр ҷудост.

* * *

Ҷудо гардад лаби ман аз лаби ту,
Лаби ҷӯро бибӯсад об доим.

Ва ё —

Дарёдиламу ташналабе пайдо нест,
Шуд об дилам, зи соҳиле парво нест.

* * *

Чу ман дарёдилам дар зиндагонӣ,
Бубояд дар дили дарё бимирам.

Боз —

Чун зиндагӣ сар ба сар фиреб асту гиром,
Ман ҷои фиреби зиндагӣ бода хӯрам.

* * *

Туро лабрез созад соқие боз,
Вале тарсам насиби ман набошад.

3) Такрори мавзӯи рубой ё дубайти дар шеърҳои дигар:

а) Мавзӯи рубоӣҳо —

Ҳар санги ватан мисоли ҳайкал зебост...

* * *

Ҳар кӯҳ ба мисоли ҳайкали подорест,
Кӯҳсори диёр ҳамчу ҳайкалзорест.

* * *

Баҳри он сангат зиёду кӯҳхот,
То бисозӣ пайкара бар ёдгори он ҳама
Мардони пурҳасрат.

«Ҳоки Ватан»

Ва ё —

Истораи мо дар осмон ҷовид нест,
Як рӯз ба хок сарнагун меафтад.

* * *

Ахтарони фитода аз афлок
Бори дигар ба осмон н-ояд.

«Одами хокӣ»

* * *

*Афтад ситора аз фалак беному бенишон,
Ман аз самои меҳри ту ҷое намеравам.*

«Ватан»

Ва ё —

*Ман ток наям, ки тирамаҳ гӯр кунед,
Чун фасли баҳор даррасад, бикшоед.*

* * *

*Осмони тозарӯ шуд тирарӯ,
Токҳоро гӯр карданд.
Лек одам ток нест,
То ки онро гӯр карда айни сармои зимистон,
Боз бикшоянд айёми баҳорон.*

«Тирамоҳ»

Ва ё —

*Якчанд чу санги осие чарх задем,
То мардум(ӣ) нон хӯранд, мо хӯрда шудем.*

* * *

*Чу санги осие кам гашта аз кор,
Фузун карданд ризқи мардумонро.*

«Мӯсафедон»

б) Мавзӯи дубайтиҳо —

*Агар бо чашими дил хоҳӣ, бубинӣ
Ҳама ашъори ман ёди ту дорад.*

* * *

*Шеъри ман бӯи ту дорад,
Атри гесӯи ту дорад.*

«Бахти сафед»

Ва ё —

Замин гоҳе аз он ҷунбад, ки гӯяд:

Ғанимат дон, ки дар рӯи заминӣ.

* * *

*Замини Тоҷикистон з-ин сабаб бисёр меларзад,
Ки аз хоби гарон бедор созад халқи тоҷикро.*

«Хурдаҳо»

Ва ё —

*Диле гар ҳаст, умеди дилбаре ҳаст,
Саре гар ҳаст, умеди сарваре ҳаст.*

* * *

*Бедарди дил касест, ки дилбар надоштаст,
Бедарди сар касест, ки худ сар надоштаст.*

«Ғазал»

Ин ҳолат шояд аз он сабаб рух диҳад, ки эҷодкор аз сифату кайфияти кори аввалааш қаноатманд нест ва мехоҳад бозёфти шоиронаашро бори дигар шевотару зеботар баён кунад. Дар аксари мисолҳои боло пайдост, ки Лоик мавзӯи дар шеър гуфтаашро дар рубой ва ё дубайтӣ хубтару марғубтар ифода кардааст. Аммо ҳолатҳое ҳам ба мушоҳида мерасад, ки Лоик матлаби дар рубой ва ё дубайтӣ муваффақона баёнкардаашро дар шеъре мӯъҷазтару саҳеҳтар гуфта натавонистааст.

Ба ақидаи ман, аз як намуд ба дигар намуди шеър кӯчидани ташбеҳу истиораҳо, ибораву таркибҳо, ки дар эҷодиёти Лоик ба таври фаровон вомехӯрад, ба манфиати ҳунари шоирӣ Лоик нест.

Дар бисёр сӯҳбатҳо шунидаам, ки рубоӣҳои Лоикро аз дубайтиҳояш комилтар медонанд. Ба назари ман рубоӣҳои ӯ аз лиҳози ифодаву истехкоми суҳан баробари дубайтиҳои ӯ нестанд.

Чанд мисоли саридастӣ:

*Дар шебу фарози умр шав сарафроз,
Пул нест ҷавон(ӯ), ки пасандоз кунӣ.*

* * *

*Таърих барои он ки раҳгум назанад,
Чун модари кӯр тифли бино зояд.*

* * *

*Аз калла манорасозӣ осон дар он,
Аз ақл манора сохтан душвор аст.*

* * *

*Дар роҳи ҳаёт тӯшаи роҳгузар
Бошад ба фидои роҳ ҷону дилу сар.*

Дар байти якум сифати **сарафроз** наметавонад муқобили амали **пасандоз кардан** бошад. Бояд шоир калимаеро пайдо мекард, ки хилофи пасандоз бошад, он вақт муқобилгузори мафҳуми гирое касб мекард.

Дар байти дуввуму саввум таркибҳои **барои он ки** ва **дар он** шоирона нестанд ва ноҷо афтодаанд.

Дар мисоли чаҳорум умуман ифода ғалат аст.

Дубайтиҳои Лоикро ғаштаву баргашта мутолиа кунед, чунин насрзадагӣ ва каммантиқиро пайдо нахоҳед кард.

Ҳар чӣ ҳам бошад, Лоик бо нирӯи таъби офарананда, лутфи суҳан ва илҳоми саршораш ҷароғи дудзадаи рубоиву дубайтиро аз нав мунаввар сохт ва роҳи ошиқони ин ду навъи адабиро равшан гардонд. Ба шарофати ӯ бисёр адибони мо имрӯз дубайтиву рубоӣ месозанд, ҷо-ҷо хуб ҳам месароянд ва ояндагон боз хубтару марғубтар хоҳанд сароид.

Меҳоҳам ин гуфтугӯи парешонро бо як дубайтии зебои
Лоик ҳусни интиҳо бахшам:

Замоне буд ишқу давлати дил,
Замоне буд қадру қимати дил.
Замоне буду ишқе буду бигзаит,
Биё, ҳасрат кунем, эй Ҳазрати Дил!

ЛОИҚ ВА ЧАСОРАТИ АДАБӢ

Ҳар гоҳ суҳан аз **часорати адабӣ** равад, дар пеши назар симои Лоиқ чилвагар мешавад. Ин ҷо манзури ман танҳо ҷустуҷӯҳои пайваста, шикастани қолабҳо, зинда кардани таркибу ибораҳои китобиву шифоҳӣ, бепарда гуфтани асрори дил ва ҳолу аҳвол нест, ки шоири тоҷик аз худ борҳо нишон додааст. Ин часорат дар интиҳоби мавзӯ ва корбурди унсурҳои муқаддаси миллат, ки дар паси девори идеологияи ҳоким пинҳон буданд ва мурочиат ба онҳо мамнӯъ буд (ё аз мурочиат ба онҳо метарсиданд), низ зоҳир мегардад.

То Лоиқ дар шеъри ҳеҷ шоири тоҷик истифода шудани оят, Қуръон, Муҳаммад, пайғамбар, Ҳафтяк ва ғайраҳоро надидаам. Ҳарчанд дар шеъри гузаштаи мо (ҳам китобӣ ва ҳам шифоҳӣ) бисёр дучор меоянд ва дар офаридани маъниҳои тоза саҳм гузоштаанд. Масалан, Соиб мегӯяд: «Ояте чун хати мушкини ту дар Қуръон нест» ва ҷӣ риндона мегӯяд!

Дар шеърҳои аввалини Лоиқ омадааст:

*Худо гуфтию оят хондию таъбирҳо ҷустӣ,
Ту доим Ҳафтяк мондӣ ба зери болини кӯдак.*

* * *

*«Ту аввал ёб худро, пас худоро,
Гар аз худ мон(ӣ), монӣ аз Худо ҳам» –
Чунин фармуда дар Қуръон Муҳаммад.*

* * *

*Ту ҳамехостӣ Қуръон хонам,
Ки аз ӯ маърифате боло нест.*

*Ман аз ин сон бесаводон сӯхтан омӯхтам,
Дар қатори сураи Қуръон сухан омӯхтам.*

Рафиқе қисса карда буд, ки ҳар гоҳ аз Афғонистон ё аз Эрон ба Тоҷикистон бармегаштем, дар сарҳад чомадон-ҳоямонро тагурӯ мекарданд ва Қуръон мекофтанд. Агар ин китоби муқаддасро пайдо мекарданд, соҳиби он тибқи қонунҳои замон то се сол зиндонӣ мегардид.

Барои Лоик ҳам гуфтани «дар қатори сураи Қуръон сухан омӯхтам» осон набуд ва аз ӯ часорати ғавқулодда тақозо мекард. Албатта, замони Лоик замони Пайрав ва ё Деҳотӣ набуд, бо вучуди ин осон набояд гирифт.

Дар ёд дорам, як ҳамкори «Комсомоли Тоҷикистон»-ии моро барои он ки ба мақолааш «Дуои мустақоб» ном ниҳодааст, чазо доданд, зеро «мустақоб» калимаи динӣ будааст! Лоик ҳам дар ҳамон замон зиндагӣ ва эҷод мекард.

Он солҳо, ки Лоик овозу овоза пайдо мекард, масъалаи ба ӯ додани ҷоизаи Комсомоли Тоҷикистон ба миён омад. Ман дар ин кор ҳамдастӣ доштам. Аммо дар рӯзи Анҷумани (чандум, дар ёдам нест) комсомол ба Лоик мукофотро надоданд.

Вақте ки аз як корманди масъул сабаб пурсидам, гуфт:
— Лоик дар ягон қолаб намегунҷад!

Агар бо забони дигар гӯем, «Лоик мутобиқи идеологияи ҳоким кор ва рӯзгор надорад».

Хуб аст, ки Лоик ҳамин тавр буд ва ҳамин тавр монд. Вагарна дар он замон кӣ мегуфт:

*Араб гӯянд Синоро гурӯҳе,
Гурӯҳе форс ё тоҷик донанд.
Гурӯҳе ўзбакаш гӯянду лекин
Кутубашро агар сад бор хонанд,
Нафаҳманду пайи тафсири ҳар ҳарф
Ҳама мӯҳтоҷи некӯ тарҷумонанд.*

Бӯалӣ ҳам пеш аз он ки нодири дунё шавад,
 Кӯдаки як модари бечора буд,
 Дидаи таҳқиқ агар доред, хонед,
 Гар намедонед то имрӯз, донед:
 Номи ӯ Юлдуз куҷо?
 Номаи Ситора будааст!

Баъд аз ин дар ин мавзӯ шеърҳои зиёде пайдо шуданд,
 ки беҳтарини онҳо «Теги Сино»-и Бозор Собир аст.

Таърихи миллати мо фоҷиаангез аст. Ва ҳама ҳасратҳо,
 ҳичронҳо, бефарҳангиҳо, харобкориҳо бо номи ду шаҳри
 бостонии мо – Самарқанду Бухоро алоқаманд аст. Дар
 эҷодиёти Ғаффор Мирзо зимни қиссаи ривоятҳо ҷо-ҷо ин
 таърихи хунбор ба тасвир омадааст. Мӯъмин Қаноат ин
 дардро нозукона мегӯяд ва чун дард бузург аст, дар ми-
 сраҳои нозукаш намегунҷад: «Ба савдо рафта дунё чун
 Самарқанду Бухороям».

Лоик буд, ки ин дардро рӯёру, равшан, гиро ва муассир
 гуфт. Ба ӯ Бозор Собир, Гулрухсор ва бисёр ҷавонони
 қаламбадаст ҳамовоз шуданд. Мо, ки то пошхӯрии Ит-
 тиходи Ҷамоҳири Шӯравӣ ватани ягона доштем, бар сари
 Самарқанду Бухоро, чун пораи ватани аҷдодӣ, гиря кардан
 ҳилофи шиори «мардуми шӯравӣ ба ҳам ёру бародаранд»
 буд.

Нависанда Кӯҳзод аз номи як қаҳрамонаш мегӯяд, ки
 пас аз Инқилоби Уклубар ба азобе ба ними хонаи худ
 соҳиб шудем. Ҳамин ҷумла чӣ қадар ба сари ӯ мушкилиҳо
 овард!

Ёд дорам, рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» гурӯҳи ади-
 бони моро, аз ҷумла Лоикро низ, ба зери санги маломат
 гирифта буд, ки деҳи худро васф мекунанд ва онро ватан
 мегӯянд, ватани мо тамоми соҳати Иттиҳоди Шӯравист.
 Маҳдудназарӣ бас аст!

Дар ҳамин муҳит аз Самарқанду Бухоро — гаҳвораи тамаддуни форсизабонон — сухан гуфтан, гузаштаро бо дарду хасрат ба ёд овардан, аз беадолатии қисмат нолидан кори мардонае буд. «Аз Бухоро то дили ман як ваҷаб раҳ асту бас!»

Баъдтар Лоик наҳзати эҷодии худро дар ин роҳ чамъбаст карда мегӯяд:

*Дар Самарқанд қанди мо шуд заҳр,
Дар Бухоро бухор гардидем, —*

Чо-чо чунин мисраъҳо ба чашм мерасанд:

*Дур аз пистони модар, дур аз оғозгоҳ —
Берун аз маҳди Самарқанду Бухоро мондаӣ.*

* * *

*Дар Бухорое, ки даргоҳи дарист,
Бо дариғуфтор(ӣ) берун аз дарем.*

Дар шеъри «Кӯҳистонӣ» омадааст:

*Зи дасти мангиту турку араб, аз ҷаҳли барбарҳо,
Зи андозу хирочу боҷ, аз даргоҳи бедодҳо,
Зи чоҳу кундаву занҷир, аз зиндону завлона,
Зи минбарҳои бепоя, зи маснадҳои шоҳона,
Зи дасти сарнавишти хеш — аз тақдири пешонӣ —
Паноҳ овард(ӣ) дар кӯҳсор, эй марди кӯҳистонӣ.*

Имрӯз пойтахти ӯ шаҳри Душанбе мебошад, ки деҳаи хурди назарногире буд:

*Туро бетахту маснад офариданд,
Ки бошӣ пойтахти Тоҷикистон,*

*Агарчанде замоне дошт тоҷик
Ба номе пойтахти илму ирфон.*

Мо чаро ба ин рӯз расидем?

*Маснаде дар ҳалқаи саҳронишинон,
Бӯстоне дар миёни шӯразорон,
Гулхане дар моварои кӯрдуд,
Паҳлавоне дар миёни нотавагон —
Оли Сомон!*

Гӯиё

*Як нафас тоҷикро таърих дод ойинае,
То дар ӯ бинад нишони хештанро,
То дар ӯ ёбад ҷаҳони хештанро,
Лек шодикаф шуду ойина аз дасташ фитод,
Хештанро ҳам надиду дигаронро ҳам надид...*

Вакте ки Лоик аз Оли Сомон бо ҳасрату надомат сухан мегуфт, ҳанӯз аз ҷашни 1100-солагии давлатдории Сомониён хабаре набуд, ҳанӯз мучассамаи бузурги Исмоили Сомонӣ пойтахти Тоҷиконро шукӯҳ намебахшид. Имрӯз китобҳо, маъмуҳо, рисолаҳо пур аз ибораи «Оли Сомон» аст. Лоик буд, ки Сомониёнро дар шеър ба ёд овард, ба хонанда гуфт, ки чунин аҷдоди начиб дорӣ ва ӯро фаромӯш набояд кард.

Олими фарзона Муҳаммадҷон Шакурӣ дар мақолаи арзишманди худ «Нигоҳе ба адабиёти тоҷики садаи бист» («Садои Шарқ», 1-6, 1998) менависад: «Шеър бо бозҷӯйҳои таърихӣ барои амикбурди худогоҳии миллӣ замина омода кардан меҳост». Ва парчамбардори ин наҳзат, бешубҳа, Лоик буд.

Шеърҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии Лоикро меҳонеду дармеёбед, ки шоир ба кӯчақтарин масъалаи ҳаёти миллати худ бепарво набудааст. Дар китобҳои таърихии Тоҷики-

стон менавиштанд, ки халқи мо дар гузашта бесавод буд, пас аз Инқилоб ҳама савод бароварданд. Ва Лоик ба шӯр меояд:

Қаҳ! Қаҳ! Қаҳ!

Эй кавдан!

Эй сагдаҳан!

Ту бесаводӣ

Ё Рӯдакӣ?

Ту бесаводӣ

Ё Фирдавсӣ?

Ту бесаводӣ

Ё Сино?

Ё Хайём?..

Озодие, ки мо барои зан фароҳам овардем ва ўро бамаротиб зери бори тоқатшикани заҳмату ташвиш вогузоштем, шоирро бетараф намегузорад. Бо ҳасрат хитоб мекунад: «Магар озод(ӣ) ту, эй зан!» Дар ин бора шеъри хуби шоири рус Евгений Евтушенко низ чоп шуда буд, ки мегӯяд: мо занҳоро ба дараҷаи мардҳо паст фурувардаем! Аммо зани тасвиркардаи Лоик зани мушаххаси тоҷик аст, занест, ки ҳанӯз аз ҷаҳли ҳазорсолаи мард халосӣ наёфтааст.

«Бозҷӯиҳои таърихӣ» (М.Шакурӣ) ва ҷасорати эҷодӣ Лоикро ба кашфиётҳои аҷибе рӯ ба рӯ сохтааст. Дар шеъри «Хоки Ватан», бо таъя ба он бовари мардум, ки дар замони пеш ҳар мусофир бо худ як каф хоки Ватанро мебурд, то дар ғурбат бо хоки Ватан бошад, маънии олиҷанобе офаридааст:

Тоҷикистон – мазҳари ман,

Сарзамини камзамин,

Ту саросар кӯҳсорӣ,

Ту саросар сангзорӣ,

Чунки фарзандони ту дар тӯли таърихи дароз

Ҳар кучо рафтанд, мушти хок бо худ бурдаанд.

Баъд, шоир барои исботи фикраш ба таърих ручӯ мекунад:

*Монд дар Табрез бо нашъи Камол,
Бо замин омехт, то шуд безавол.
Хоки Ҳиндустон зи Бедил дил гирифт,
Нашъи ӯ то ҷавидон манзил гирифт.
Бурд Сино то Ҳамадон хоки ту,
Монд он ҷо мушти хоки поки ту...*

Ёдам ҳаст, дар Мазори Шарифи Афғонистон будам. Ҳар рӯзи сешанбе ба Ҳайратон – бандарест дар муқобили Тирмиз – мерафтам ва интизори киштичае мешудам, ки вай аз он сӯи Омӯ, аз Шӯравӣ, рӯзномаву маҷалла, номаву барқияҳо меовард. Дӯст ва бародари азизам, шоири арҷманд Саидалӣ Маъмур қариб ҳар ҳафта ба ман рӯзномаву маҷаллаҳои Тоҷикистонро мефиристод ва онҳо маро аз бемории «чудой» наҷот медоданд.

Ба ман шумораи нави «Садои Шарқ» расид, онро кушодаву бо шеъри «Хоки Ватан»-и Лоик рӯ ба рӯ омадам. Банди аввалро, ки дар боло иқтибос кардаам, хондаму карахт шудам. Шояд асари ғурбат буд, шояд асари сухан, беихтиёр аз чашмонам ашк равона гардид. Ман то ба он лаҳза чунин шеъреро бо чунин мӯҳтаво нахонда будам!

Баъд дар адабиёти мо ҳаммонанди «Хоки Ватан» шеърҳои зиёде пайдо шуданд. Бозор Собир ҳам шеъре гуфт, ки чунин мисраъҳо дорад:

*Тоҷикистон, Тоҷикистон,
Ҳар кучое рафтам аз оғӯши ту,
Доманамро ман такидам раҳ ба раҳ дар ҳар қадам,
Пойи худро раҳ ба раҳ то сарҳадат
Бар замин афшонда рафтам,
Аз паям то кам нагардад заррае хоки камат.*

Ба назари ман, доману по афшондани Бозор он қадар шоирона нест. Аммо аз Лоик таъсир бардоштааст.

Шеърҳое, ки баъдан Лоик ба Аҳмади Дониш, устод Айнӣ, аллома Бобочон Ғафуров, ҳофизи мумтоз Акашариф Ҷӯраев, ба китобҳои сӯхта ва ғайраҳо бахшидааст, аз бозёфти мавзӯӣ, ҳаллу фасли пурсамари масъала, аз шевоию гироии сухан гувоҳӣ медиҳанд. Ва пайравону муқаллидони бешуморе пайдо кардаанд ва хоҳанд пайдо кард.

Ба ин ду мисраъ ҳам таваҷҷӯҳ фармояд, ки бидуни шарҳ меорам:

Чу тиллои Зарафшон нестӣ дар ихтиёри ман.

* * *

Хизр меҷӯему бар хирсе ибодат мекунем.

Ва воқеияти рӯзгори моро ин тавр равшану возеҳ тасвир кардааст:

*Аз пунбаи мо чун тираҳан нест,
Рӯи сафеде дар ҳамватан нест,
Аз пунба фахрем то рӯзи мурдан,
Дар рӯзи мурдан аммо кафан нест...
Эй вой бар ман, эй вой бар мо!*

Дар бораи бузургдошти забони мо дарӣ то Лоик ҳам бисёр гуфтаанд. Аммо ӯ ба зиммдорон, дастандаркорон, сиёсатмадорону давлатмадорон, ки аз «шарофати»-и онҳо забон аз баракати давлатӣ будан маҳрум афтадааст, бо ҳаяҷон хитоб мекунад:

*Заҳр бодо шири модар бар касе,
К-ӯ забони модарӣ гум кардааст!*

Далерона, мардона, берӯихотир сухан гуфтан дар шеърҳои маҷмӯаи охиринаи Лоик «Фарёди бефарёдрас» («Адиб», 1997) равшан эҳсос мегардад. Ин шеърҳо, ки бозтоби бадбахтӣ, кулфат ва хонабардӯшии тоҷикон аст, воқеан фарёди ҷонсӯзест ва бояд ба гӯши миллат бирасад. Ҳарчанд Лоик ҷо-ҷо «ман» ва ё «мо» мегӯяд, мухотабаш ҳамон халқ аст. Гоҳо ба назар мерасад, ки шоир аз андоза зиёд халқро мазаммат мекунад, аз ӯ норизо буданашро бо кароҳат иброз медорад, афсӯс меҳӯрад, аз бефарҳангии хурду калон ба танг меояд...

Карл Маркс дар замонаш навишта буд, ки ин миллатро (яъне олмониҳоро) ҳар бигӯед, то ба иззати нафсаш расаду одам шавад!

Дар шеъри «Ману ту»-и Лоик омадааст:

*Ту аз ин сӯ, ман аз он сӯй чу сангар кардем,
Мулки горазадари горасти дигар кардем,
Сарварӣ хоставу сарбуриро сар кардем,
Хари худро биситудему паямбар кардем.
Баски мо худ хари лангем, амон аз ману ту!
Ҷумлагӣ вақфи дирангем, амон аз ману ту!*

Чанд мисоли дигар:

*Эй уқоби парканда, миллати пароканда,
Пеши ду ҷаҳон гаштӣ шармсору шарманда.*

* * *

Халқи фарзонапараст шуда девонапараст.

* * *

*Бар тоҷики гариб – гариби диёри хеш –
Соҳибмакони бемакон фарёд мекашам.*

* * *

*Эй миллати азим, ки фарзанд мекунӣ,
Исо чӣ орзу кунӣ, Марям намондааст.*

* * *

*Субҳе ба тоҷи бесари миллат гиристам,
Шоми ба марги мазҳари миллат гиристам.*

* * *

*Зода шуда аз Одам, одам нашудам, афсӯс,
Дар олами инсонӣ, олам нашудам, афсӯс.*

Тавассути Лоик дар шеъри мо калимаи мураккаби «камонмардон» падид омад:

Камонмардон!

Камон аз дӯш бигзоред,

Ба ёди куштагони хештан хомӯш бигзоред!

Ва, ўст, ки бо ин камонмардон мардона ва бо ҷасорат мегўяд:

Ку шоҳу вазири мо? Ку ақли кабири мо?

Кўрист вазир ин ҷо, зўрии камон шоҳ аст.

* * *

Дар диёри ман, ки горагидидааст,

Чаши мардум аз камон тарсидааст.

* * *

Ситорасўхтагони диёри хуршедӣ

Ба ҳукми чанд камондори бешуур шуданд.

* * *

Хондем ҳомиёнамон, дидем – будаанд

Горатгарони хонумон, эй хок бар сарам.

* * *

*Дигар фулону чуноне мағӯ ба ину ба он,
Фулон фулони камону чунон чунони камон.*

Дар бисёр шеърҳои маҷмӯаи «Фарёди бефарёдрас»
лаҳзаҳои пурфочиаи рӯзгори мо равшану бепарда баён
шудаанд:

*Аз бузургӣ чӣ нишон аст дар ин кишвари нур?
Дузду қаллобу туфайлихӯру гаддори бузург.*

* * *

*Дар Душанбе зи шару шӯр замин меларзад,
Минбари чанд ҷигаррехта шуд минбари халқ.*

* * *

*Кӯчаҳои пургулро кардаӣ ҳама пурхун,
Чеҳраҳои гулгунро кардаӣ ғамоганда.*

* * *

*Шаборӯзон зи ҳар ҷониб садои тир меояд,
Ба ҷони одамон талвосаи шабгир меояд.*

* * *

*Шабхун заданду ногаҳон як шаҳри нозанин
Пур шуд зи дузди қаҳрамон, эй хок бар сарам!*

...Ёдам ҳаст, дар Шӯрои Олии замон матнҳои озмунии
Суруди Миллиро баррасӣ мекардем. Ногоҳ Лоик ба оҳанги
Суруди Миллии собиқ овоз хонд:

Чу автомат мадад намуд!...

Утокро хандаи ҳамагонӣ фаро гирифт. Ин сухани Лоик густохона намояд ҳам, бисёр бачуръатона буд...

Шеърҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии Лоик як навъ хитобаҳое ҳастанд, ки ҳадафи иҷтимоиву сиёсӣ ва таърихии марҳилаи муайяни моро пеши рӯ доранд. Ман онҳоро меҳонаму мақолаҳои солҳои 20-уми устод Айниро ба ёд меорам. ӯ ҳам бисёр меҳост халқаш зудтар ба худ ояд, бо чашми кушодаву ақли ҳушёр ба сӯи оянда қадам занад.

Аксари муҳаққиқони эронии шеъри тоҷик, аз ҷумла Алиризо Қазва ва Алиасғари Шеърдӯст, шеъри тоҷикро ба шеъри замони машрута ҳамоҳанг донистанд. Шеъри машрута аз ороишу пероиш кам бархӯрдор аст ва аз ҷавҳари шеърӣ – таҳайюл орист.

Ризо Бароҳанӣ дар китоби «Тилло дар мис» (интишороти «Китоби замон», Техрон, 1347) ашъори яке аз номитарин шоири машрута Маликушшуаро Баҳорро таҳлил карда мегӯяд: «Баҳор гоҳ-гоҳ шоир аст!»

Мунтақиди эронӣ Маҳмадризо Рӯзбеҳ дар мақолаи «Ғазали машрута» (маҷаллаи «Шеър», №23, 1377) менависад: «Шеъри машрута арсаи ибрази ҳаяҷоноти тунд ва пуршӯр ва сареҳи иҷтимоист. Аз ин рӯ, шеър маҷролро тангтар аз он мебинад, ки бихоҳад ба таҳайюлотии жарфи шоирона рӯй оварад».

Шеърҳои сиёсиву иҷтимоии Лоик низ пирохани зебои пероиш ба тан надоранд. Онҳо зодаи **ниёзи иҷтимоиву таърихианд**, то **ниёзи ҳунарий**. «Пардохтан ба масоили мубтало ба инсони муосири тоҷик мучиб шудааст, ки шеъри Тоҷикистон аз ҳасоиси шеърӣ камтар бархӯрдор бошад», менависад Алиасғар Шеърдӯст дар муқаддимаи «Гулчине аз ашъори устод Лоик Шералӣ» («Алҳудо», Техрон, 1372).

Бунёдгузори шеъри нави Эрон Нимо Юшич дар «Арзиши эҳсосот» навишта буд: «Тоҷикҳо аз афғонҳо ҷилута-

ранд... Дар адабиёти форсӣ баёншудаи тоҷик матлаб иваз мешавад, ҳарчанд ки аз лиҳози ҳунари адабиёти он сарзамин самараи норасест, ки сайъ дорад, то дар баён ва қудрати баёни худ муваффақ шуда бошад, аз ҳайси мавзӯ қобили таваҷҷӯҳ аст».

Солҳое, ки Нимо ин суҳанҳоро менавишт, дар Тоҷикистон ҳанӯз ашъори навоваронаи Мӯъмин Қаноат, Қутбӣ Киром, Мاستон Шералӣ, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулрухсор ва дигарон ба таври бояду шояд арзи ҳастӣ накарда буд.

Баъди чанд сол, тақрибан бист сол пеш аз ин шоири арҷманди эронӣ Аҳавони Солис дар китоби «Бидъатҳо ва бадоеъи Нимо Юшич» (1357) навишт: «Гӯё ҳанӯз пайгоми Нимо ва пешниҳодҳои бузурги ӯ ба гӯши ҳеҷ як аз ин кишварҳо (Афғонистону Тоҷикистон – Г.) нарасидааст».

Ҳарчанд ман ҷонибдори ақидаи Мирзо Бедилам, ки гуфтааст:

*Суҳан хуш аст ба кайфияте адо кардан,
Ки маънӣ об нагардад зи нанги урӯнӣ,* –

меҳоҳам аз муқаддимаи зикршудаи оғои Шеърдӯст иқтибоси дигаре биёварам: «Дар ҳучуми бераҳми душманони башар шоир фурсати он намеёбад, то ба пероишгарӣ би-пардозад, балки фарёди шикастагии устухони синаро сар медиҳад ва бедорбоши ғорати арзишҳои иқтисодӣ, захири фикрӣ ва манобеи фарҳангӣ. Дар чунин ҳангомае илтизومي шоир танҳо ба санъатгарӣ на танҳо дуруст наменамояд, балки агар чунин кунад, дар илтизومي вай ҷойи шакку тардид аст».

Шояд... шояд...

Чанде пеш китоби шеърҳои шоири навапардози араб Низор Қаббониро ба тоҷикӣ баргардондам. Вай шеъре дорад

бо номи «Байрут». Шумо дар ёд доред, ки Байрут – пойтахти Лубнон – арсаи набардҳои хонаводагӣ буд, чунон ки Душанбеи мо.

Порчае аз ҳамин шеър:

*Эй, зи хобат бархез,
Шоҳи ман,
Навгули ман, қандили сабзи дили ман,
Ай Байрут, бархез!
То бимонем ба олам,
То бимонему бимонад ишқ!
Эй беҳин гавҳари эҳдоии баҳр,
Бархез!
Мо кунун донистем,
Ки чӣ маъно дорад
Куштани нагмаи гунҷишк ба ҳангоми саҳар,
Шишаи ранг задан бар сари тафсидаи тобистон
Ва хурӯш афкандан
Зидди шеъру сухану зидди Худо!*

Ин шеър тӯлонист. Афсӯс ки имкони пурра иқтибос кардан нест ва медидем, ки агар каме заҳмат кашем, ҳама гуна шеъри иҷтимоиву сиёсиро орстану перостан мумкин аст!

Бо вучуди ин, ҳар чӣ Лоик дар ин равия гуфт, дар миёни ҳама шеърҳои иҷтимоиву сиёсии адабиёти мо беҳтаринанд. Зеро дар онҳо қудрати суханварии шоир таҷассум аст.

Бигзор зангӯлаи бедории Лоик ҳамеша занг занад:

*Чун дар саҳро тухми ифтихор намекоред,
Саҳро саҳрои шумо нест,
Чун кӯҳатон ганҷи маънавӣ намедихад,
Кӯҳ кӯҳи шумо нест.*

Чун пойтахтатон тахти забон надорад,
Забон забони шумо нест.

Чун дар осмонатон ахтарбастаед,
Осмон осмони шумо нест.

Чун шумо худро нашинохтед,
Шумо касе ҳам нестед.

Дар миёни хирманҳои бедон
Хасе ҳам нестед...

ЛОИҚ ВА СУРУД

Чун Лоиқ ба сурудани ғазал шурӯъ намуд, аксари овоз-
хонон шеъри ўро ба даст оварда оҳанг месохтанд ва зам-
зама мекарданд.

Мактаби сурудофаринии Тоҷикистон така бар ғазал до-
рад. Агар ба барномаи ҳофизонамон таваҷҷӯҳ фармояд,
хоҳед дарёфт, ки ҷойи густурдатарро ғазал ишғол мекунад.
Ва ин суннат аз гузашта ба мо мерос мондааст. Сурудҳои
Шашмақом низ асосан аз ғазали шоирони бузург иборат
аст. Агар гоҳ-гоҳ матн дигар шудааст, бояд донист, ки
ғазале ғазали пешинаро иваз кардаасту бас.

Ғазалҳои Лоиқ, ки равон, зебо, хушоҳанг ва пурмӯҳтаво
буданд, ҷойи сурудҳои қаблро гирифтанд.

Зикр кардан ҷоиз аст, ки дар кишварҳои ҳамзабони мо
суруд намуди вижаи адабиёт ва аз ғазали шоирон кам ан-
дар кам истифода мешавад. Албатта, суҳан аз мусиқии
суннатӣ нест. Дар Эрон сурудҳои суннатӣ, аз ҷумла дар
мактаби Шачараён, така бар ғазали нобиғагони адабиёт
дорад. Аммо мусиқии сабук ва ё эстрадӣ, ки дилу дидаи
имрӯзиёро тасхир кардааст, ба матнҳои вижа ниёз дорад.
Шодравон Муҳиддин Олимпур дар китоби «Гугуш», ки
соли 1995 дар Душанбе ба ҷоп расидааст, намунаҳое аз су-
рудҳои ин овозхони номии Эронро овардааст. Матнҳои
мазкур асосан дар пайравии таронаҳои халқӣ, бо ғӯиши
маҳалҳои гуногун офарида шудаанд ва аз шеъри «ҷиддӣ»
тафовут доранд.

Чанд мисол. Аз суруди «Медунам»:

*Бе ту боз парандаҳо
Ба зерӣ борун мешинан,
Кабӯтаро хаста мешан,
Меён, тайи айвун мешинан.*

Аз таронаи «Дига ашкам...»:

*Кошкӣ торикӣ мерафт, фардо мешуд,
Субҳ мешуд, чашмони ту пайдо мешуд.
Лабони ту бо қиссаи ишқ
Мисли гулҳои баҳорӣ во мешуд.*

Чунин матнҳоро дар сурудҳои овозхонҳои овозадори эронӣ Фаттона, Лайло Фуруҳар, Андӣ, Саттор, Аҳдия, Муин ва дигарон, ки ба мусиқии сабук дилбастагии комил доранд, метавон пайдо кард.

Бубинед, шеъри шоирони бузурги имрӯз Фурӯғи Фаррухзод, Нодири Нодирпур, Исмоили Хӯй, Ахавони Солис, Аҳмади Шомлу... суруд нашудаанд. Ҳатто ғазалҳои Шаҳриёр, Фаридуни Таваллулӣ, Симини Бехбаҳонӣ, Муҳаммади Қаҳрамон... ба тарона табдил наёфтаанд. Ғазалҳои онҳоро дар Афғонистон Аҳмад Зоҳири ҷавонмарг тараннум мекард. Воқеан вазъи суруд дар Афғонистон чун дар Тоҷикистон аст. Дар миёни таронаҳои зебои Аҳмад Зоҳир, Зоҳир Хувайдо, Маҳваш ва чанд тани дигар гоҳ-гоҳ матнҳои вижа ба назар мерасанд. Шоири ришсафеди афғон Аҳмади Адо, ки аввали солҳои навадум дар Душанбе иқомат мекард ва тавассути ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» чанд дафъа сабқати ғазалсарой ташкил дода буд (дар омади гап бояд зикр кунам, ки Лоик бо ҷавобияи ғазали «Дарё» ба дарёфти ҷойи аввали яке аз сабқатҳои устод Адо мушарраф гардида буд), ба ман гуфт, ки бо хоҳиши Аҳмад Зоҳир борҳо барои сурудхояш матн сохтааст.

Дар адабиёти рус истилоҳи «шоири суруднавис» роиҷ аст ва ин мактаб собиқаи дурахшон дорад.

Тарона намуди мустақили адабист, ки дар адабиётҳои дигар муваффақона нумӯ мекунад ва дар Тоҷикистон акнун шакл мегирад.

Ин наҳзатро Аминҷон Шукӯҳӣ басо зебову гиро ибтидо бахшид ва сарчашмаи илҳоми ӯ мактаби суруднависи рус

буд. То зухури Лоиқ барномаи ҳофизони мо аз таронаҳои дилнишини ин шоири барӯманд (дар нисбати замонаш) иборат буд. Шукӯҳӣ зарбу оҳанг, калимаву ибора, ташбеҳу истиора, вазну қофияи вижаи сурудро ба истифода гирифт ва суханаш ба таронаи дилангези мардум мубаддал шуд. Ба ёд овардан бад нест, ки вай маҳз барои силсилаи сурудҳояш ба дарёфти Ҷоизаи адабии давлатии рӯдакӣ ноил гардидааст.

Ба чанд мисол таваҷҷӯҳ фармояд:

*Бие, бие, умеди ман,
Кабӯтари сафеди ман.
Хаёли ман ба сӯи ту,
Ду дидаам ба рӯи ту.*

«Кабӯтари сафеди ман»

*Аз ҳар канора
Бар мо дубора,
Эй моҳи ҳинду,
Бинмо назора.*

«Моҳи ҳинду»

*Вақти гули шафтолу,
Гули шафтолу,
Дидам қаду басти ту,
Дидам қаду басти ту.
Толеи сафед
Дар рӯи ту буд,
Чашмам ба умед
Бар сӯи ту буд.*

«Гули шафтолу»

Дил бисёр мехоҳад, ки ин сурудҳо имрӯзу фардо фаромӯш нашаванд ва овозхонҳои ҷавон пайваста ба онҳо мурочиат кунанд, истифода баранд, омӯзанд.

Аминҷон Шукӯҳӣ, чун шоири суруднавис, ҳамеша чадал дошт, ки ин мактаб тавсия ёбад, шоирони забардасти таронасаро ба майдон оянд, матнҳои зебову пурмӯҳтаво офаранд ва мардум ҳамеша соҳиби сурудҳои нав ба нави худ бошанд. Ба ташаббуси шахсии ӯ дар ибтидои солҳои 80 маҷлиси махсуси Садорати (Пленуми) Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон масъалаи сурудро баррасӣ кард, ки дар кори он ҳофизон ва оҳангсозони ҷумҳурӣ низ ширкат доштанд. Шукӯҳӣ, ки суҳангӯи асосии ин ҷамъомад буд, матнҳои бефурӯғи бисёр сурудҳоро мазаммат кард ва шоиронро даъват намуд, ки барои халқи худ таронаҳои шоиста нависанд, бо оҳангсозону овозхонон ҳамкориҳои пурсамар дошта бошанд.

Баъди ҳамин даъват чанд тан шоирони мо ба эҷоди матни суруд рӯ оварданд ва намунаҳои беҳтарин дар матбуот, аз ҷумла дар маҷаллаи «Садои Шарқ», ба таърифи расиданд. Таронаҳои зебои Бозор Собир «Шаби Файзобод», «Бӯса ба дунё задам», «Дарё тӯй, дарё манам», «Биншин ба рӯи чашми ман» ҳамоно солҳо пайдо шуданд.

Дар ин миён Лоик, чун шоири парчамбардор, миёниро маҳкамтар баст ва дар офаридани матни сурудҳо пештару амиқтар рафт. Вай мактаби суруднависи Шукӯҳиро тақмил дод, чун шоири тавонотару расидатар буд, ба суҳан болу пари осмонгир ато кард. Шеърҳои равону ҷаззоб, ибораҳои таркибҳои ширини гоҳ классикиву гоҳ халқӣ, зарбу оҳанги ба даври замон мутобиқ, маъниҳои дилангезу хотирнишини сурудҳои ӯро маҳбуби хурду калон гардонид. Акнун оҳангсозону овозхонон бо ташнагии ғавқуллода ба шеърҳои ӯ муроҷиат мекарданд, дар саросари Тоҷикистон таронаҳои ӯро месуруданд.

Лоик ин шеърҳоро таҳти унвони «Дастигули тарона» дар маҷмӯаи шеърҳояш «Хонаи дил» («Ирфон», Душанбе, соли 1986) ҷо додааст ва мо онҳоро бо оҳангҳои гуногун ҳар рӯз борҳо гӯш мекунем.

Биёед, чанде аз онҳоро бо ҳам ба ёд орем:

*Хосияти дукокула,
Ба рӯм задӣ шохи гула,
Ба рӯм задӣ шохи гула,
Куштӣ ҳазор булбула.*

«Хосияти дукокула»

*Дил ҷудо, ақл ҷудо, дида ҷудо ошиқаме,
Ба худо, ошиқаме, ба худо, ошиқаме!*

«Ошиқаме»

*Сапеда медамад, ёрам, сапеда,
Намирам, кошкӣ, рӯят надида.*

«Сапеда»

*Бо ҳам бисозед, эй дӯстдорон,
Хазон мерезад аз шохсорон,
Хазон мерезад,
Хазон мерезад...*

«Хазонрез»

*Ошиқи чашми туам, эй ҷони ҷони ҷони ман,
Беҳтарин, шевотарин, зеботарин армони ман!*

«Бахти сафед»

Барои ҳар суруд нақароти шинаму мувофиқ бисёр муҳим аст. Боре Лоик гуфт, ки нақароти «Сапеда медамад, ҷонам, сапеда»-ро солҳо дар хотир гардонидаст, то ахиран суруди мазкур ба миён омадааст.

Вай аз таронаҳои халқӣ устодона истифода мекунад («Санаме, санаме, дара бикшо, манаме»), калимаву ибораҳои зебо месозад («Ман фидои нозболини туам // Ман гадои нози ширини туам»), воситаҳои тасвири баде-

иро моҳирона ба кор мебарад («Бе ту набуд ранге // Дар гулшани баҳорам // Бе ту набуд барге // Дар боғи рӯзго-рам»), мутобиқи зарбу оҳанг нақарот меофарад («Хандиданош, болиданош, нозиданоша бинед // Чархиданош, печиданош, ларзиданоша бинед») ва ғайра.

Зеботарин таронаи Лоик «Дарё», ки аз ҷониби шодравон Хурмо Ширинова бемислу монанд суруда мешуд (афсӯс, ки дигаре «Дарё»-ро ба ин ҷаззобӣ намесарояд ва ҷо дорад, ки суруди мазкур аз нав садо бидиҳад), бо мисраъҳои дарозу кӯтоҳ навишта шудааст ва ин ҳам барои оҳангсоз ва ҳам барои овозхон мушкилоте халқ мекунад.

Соҳиби оҳанги ин суруд Фаттоҳ Одинаи фарзона ба ман гуфт, ки шеъри «Дарё»-ро солҳо дар ҷайби худ гирифта мегаштам, зеро аз он бисёр хушам меомад, дар ниҳояти кор оҳангашро пайдо кардам».

Бе худ равонӣ, дарё,

Пирӣ чу дунё,

Чун ман ҷавонӣ, дарё, чун ман ҷавонӣ...

Имрӯз, ки аз сахна, аз радиову телевизор пайваста сурудҳои бефурӯгу бемаънӣ садо медиҳанд, афсӯс метавон хӯрд, ки мактаби сурудофаринии Шукӯҳиву Лоик пайравони шоистаи худро пайдо намекунад, суруд аз инҳисори қаламбадастони беҳунар берун намеравад, завқи овозхонҳои навбаромад коҳидааст ва онҳо ба эҷоди арзишманди шоирони барӯманд ручӯъ намекунанд.

Лоик дар суруди «Ҷоми дигар» барҳақ гуфтааст:

Эй, ки гафлатзадаӣ,

Ошиқӣ мегузарад,

Аз раҳи шеърӯ суруд

Лоикӯ мегузарад.

Биёед, чанде аз онҳоро бо ҳам ба ёд орем:

*Хосияти дукокула,
Ба рӯм задӣ шохи гула,
Ба рӯм задӣ шохи гула,
Куштӣ ҳазор булбула.*

«Хосияти дукокула»

*Дил ҷудо, ақл ҷудо, дида ҷудо ошиқаме,
Ба худо, ошиқаме, ба худо, ошиқаме!*

«Ошиқаме»

*Сапеда медамад, ёрам, сапеда,
Намирам, кошкӣ, рӯят надида.*

«Сапеда»

*Бо ҳам бисозед, эй дӯстдорон,
Хазон мерезад аз шохсорон,
Хазон мерезад,
Хазон мерезад...*

«Хазонрез»

*Ошиқи чашми туам, эй ҷони ҷони ҷони ман,
Беҳтарин, шевотарин, зеботарин армони ман!*

«Бахти сафед»

Барои ҳар суруд нақароти шинаму мувофиқ бисёр муҳим аст. Боре Лоик гуфт, ки нақароти «Сапеда медамад, ҷонам, сапеда»-ро солҳо дар хотир гардонидаст, то ахиран суруди мазкур ба миён омадааст.

Вай аз таронаҳои халқӣ устодона истифода мекунад («Санаме, санаме, дара бикшо, манаме»), калимаву ибораҳои зебо месозад («Ман фидои нозболини туам // Ман гадои нози ширини туам»), воситаҳои тасвири баде-

иро моҳирона ба кор мебарад («Бе ту набуд ранге // Дар гулшани баҳорам // Бе ту набуд барге // Дар боғи рӯзго-рам»), мутобиқи зарбу оҳанг нақарот меофарад («Хандиданош, болиданош, нозиданоша бинед // Чархиданош, печиданош, ларзиданоша бинед») ва ғайра.

Зеботарин таронаи Лоик «Дарё», ки аз ҷониби шодравон Хурмо Ширинова бемислу монанд суруда мешуд (афсӯс, ки дигаре «Дарё»-ро ба ин ҷаззобӣ намесарояд ва ҷо дорад, ки суруди мазкур аз нав садо бидиҳад), бо мисраъҳои дарозу кӯтоҳ навишта шудааст ва ин ҳам барои оҳангсоз ва ҳам барои овозхон мушкилоте ҳалқ мекунад.

Соҳиби оҳанги ин суруд Фаттоҳ Одинаи фарзона ба ман гуфт, ки шеъри «Дарё»-ро солҳо дар ҷайби худ гирифта мегаштам, зеро аз он бисёр хушам меомад, дар ниҳояти қор оҳангашро пайдо кардам».

Бе худ равонӣ, дарё,

Пирӣ чу дунё,

Чун ман ҷавонӣ, дарё, чун ман ҷавонӣ...

Имрӯз, ки аз сахна, аз радиову телевизор пайваста сурудҳои бефурӯгу бемаънӣ садо медиҳанд, афсӯс метавон хӯрд, ки мактаби сурудофаринии Шукӯҳиву Лоик пайравони шоистаи худро пайдо намекунад, суруд аз инҳисори қаламбадастони беҳунар берун намеравад, завқи овозхонҳои навбаромад коҳидааст ва онҳо ба эҷоди арзишманди шоирони барӯманд ручӯъ намекунанд.

Лоик дар суруди «Ҷоми дигар» барҳақ гуфтааст:

Эй, ки гафлатзадаӣ,

Ошиқӣ мегузарад,

Аз раҳи шеъру суруд

Лоик мегузарад.

ЛОИҚ ВА ТАРЧИМА

Агар тарцимаи баъзе асарҳои илмиву фалсафӣ, таърихиву ҷуғрофӣ, ривоятиву ахлоқиро, ки дар асрҳои гузашта сурат гирифтаанд, сарфи назар кунем, бо итминон метавон гуфт, ки мактаби тарцима дар адабиёти мо баъд аз Инқилоби Уктубар ба миён омадааст. Дар марҳилаи Шӯроии тараққиёти адабиёти тоҷик шиорҳои «Дӯстии адабиётҳо — дӯстии халқҳо», «Барои адабиёти шаклан милливу мазмунан сотсиалистӣ» мучиби пешрафти бесобиқаи тарцима гардиданд. Дар Тоҷикистон адибоне пайдо шуданд, ки кори шахсии эҷодӣ надоштанд ва танҳо ба тарцима машғул буданд. Ҳасан Ирфон, Эм.Муллоқандов, Раҳим Ҳошим, Ҳабиб Аҳрорӣ, Нусур Холмуҳаммадов, Шамсӣ Собир, Шариф Шараф, Ҷумъабой Азизкулов, Абдулло Зокир ва чанд тани дигар беҳтарин осори адибонҳои халқҳои бародар ва ҷаҳонро ба тоҷикӣ бармегардониданд. Дар ин кори савоб нависандагони ҷирадаст Ҷалол Иқромӣ, Сотим Улуғзода, Фазлиддин Муҳаммадиев ба онҳо ҳамдастӣ мекарданд.

Аммо дар тарцимаи шеър, агар фаъолияти каммуваффақияти Аслам Адҳамро ба ҳисоб нагирем, адиберо наметавон дарёфт, ки танҳо ба тарцимонӣ машғул бошад. Аз устод Лоҳутӣ сар карда, то Ҳабиб Юсуфиву Мирзо Турсунзода, Муҳиддин Аминзодаву Фарҳат, Сухайливу Раҳимӣ — ҳама гоҳ-гоҳ ба тарцима даст мезаданд.

Солҳои 60-ум, баъди нафаси тоза пайдо кардани шеъри тоҷик, тарцима ба манзалати болотаре расид. Чун шоирони ҷавон, мисли Ғаффор Мирзову Мӯъмин Қаноат, Қутбиву Мастон, Лоиқу Бозор, Ҳабибулло Файзуллову Гулрухсор дар гуфтани шеър ҷирадасттар буданд ва истехкоми суҳанашон муассиртар буд, тарцимаҳои онҳо низ аз ҳар ҷиҳат

фарқ мекард. Онҳо ба адабиёти пешқадами ҷаҳон бештар ошноӣ доштанд, беҳтарин осори адибони овозадори китъаҳои оламро ба тоҷикӣ мегардониданд ва аз онҳо меомӯхтанд. Гаффор Мирзо – Шандор Петефиро, Мӯъмин Қаноат – Фридрих Шиллерро, Қутбӣ Киром – Шекспирро, Мостон – М.Лермонтовро ба хонандагони тоҷик шинос карданд.

Ҳанӯз маҷмӯи аввалини Лоик «Сари сабз» ба таъъ нарасида буд, ки «Савтҳои Форсӣ»-и Сергей Есенин «Ирфон», Душанбе, с.1965) дар тарҷимаи ӯ ба ҳаводорони шеър эҳдо гардид. Даставвал намунаҳои ин тарҷима бо дастгирии устод Мӯъмин Қаноат дар маҷаллаи «Садои Шарқ» ба таъъ расид. Вақте ки «Савтҳои Форсӣ» дар шакли маҷмӯаи алоҳида чоп шуд, Лоик дар аскари буд ва хабар надошт, ки Сергей Есенини тоҷики ӯ чӣ шӯру қиёме дар миёни дӯстдорони шеър ба амал овардааст.

Он солҳо шеърҳои пуршӯр ва ҳузнангези С.Есенин на ба ҳама дастрас буд. Осораш, ҳатто, ба русӣ ҳам, кам андар кам бо зевари чоп орошта мешуд.

Ин маҷмӯаи кӯчак аз даст ба даст мегашт, дар забони ошиқон шеъри Есенин буд, шоири рус ҳамдарди дилдодагони тоҷик гардид.

Лоик хидмати бузург кард, ки Есенинро ба тоҷикӣ гардонд, аз ӯ сурудани ишқияҳои пурсӯзу гудозро омӯхт, равияи зеботару гиротари ишқсароиро ба миён овард, дигаронро низ аз дунболи худ бурд.

Дар пешгуфтори якҷилдаи С.Есенин «Гулафшон», ки соли 1977 нашриёти «Ирфон» аз чоп баровардааст ва тарҷимаҳои Лоик Бозорро фароҳам меоварад, муҳаққиқ Абдунабӣ Сатторов барҳақ нигоштааст: «Таҷрибаи тарҷимаи ашъори латифи шоири рус С.Есенин барои шоирони тоҷик, аз ҷумла Лоик ва Бозор Собир, ба мактаби ҳақиқии омӯзиши адабӣ табдил ёфтааст ва дар навбати худ ба воситаи эҷодиёти навапардозонаи онҳо назми муосири

точикро бой гардонида, бунёди реалистии онро боз ҳам мустаҳкамтар намудааст».

Дар «Гулафшон» тарчимаҳои Бозор Собир на ҳамеша ба асл қаробат доранд. Аммо забонаш нарму самимист. Ибораву таркибҳое, ки вай сохтааст, ба табиати шеъри Есенин созгоранд ва хонандаи тоҷик пай намебарад, ки онҳо офаридаи Бозоранд.

Чанд мисол:

*Ҳарфи ман чун гадоӣ беварақат,
Шир-шири бодаки хазонрӯбест.*

«Авбош»

*Баргҳоро бубин, ба шеваи талх
Байти ғамнок мекунад эҷод.*

«Барои Мариенгоф»

*Зодгоҳам дар назар монанди ман бечора аст,
Кишти ин саҳрои бевар донаҳои шабнаманд.
Лек ҳар як мушти хокаш бӯи одам мекунад,
3-ин сабаб аз диданаш сӯзи дилам гардад баланд.*

«Талх механдам...»

*Мезанад дум, мезанад сум,
Медавад, ёлаш парешон,
Аспи раҳвори хазонрез.*

«Тирамох»

Ибораву таркибҳои «ба шеваи талх байти ғамнок эҷод кардани баргҳо», «шир-шири боди хазонрӯб», «суму дум задани аспи раҳвори хазонрез», «кишти саҳро — донаҳои шабнам», «бӯи одам кардани ҳар мушти хок» ва ғайра ҳама сохтаи Бозор ҳастанд ва чӣ зебоянд! Мо чунин ибораву таркибҳоро дар шеъри худӣ ӯ низ борҳо дидаему

хондаем. Шеъри Бозор, ки хаёлангезу ҳузнавар аст, бо табиати шеъри Есенин ҳамоҳангӣ дорад ва гумон мекунам, ки ҳангоми тарчима ўро душворие пеш наомадааст.

Лоик ҳам иқрор кардааст, ки (дар ҳамон пешгуфтор) тарчимаи Есенин барояш илҳом будааст. Вай тақрибан дар ҳама ҷо зарбу оҳанг, мазмун, кайфият ва шакли шеъри Есенинро ҳифз кардааст. Гуфтаи машҳури Бернард Шоу ба ёд меояд, ки фармудааст: «Тарчима мисли зан аст. Агар зебост, вафодор нест, агар нозебост, вафодор аст». Аммо Лоик ҳам зебо тарчима кардааст ва ҳам аз асл дур нарафтааст. Мисраи «Шаганэ ты моя, Шаганэ» дар тарчимаи шоири тоҷик ин тавр садо медиҳад: «Ту эй Шоҳона, эй Шоҳонаи ман» (Дар қавсайн зикр кунам, ки дар ҷопи аввали «Савтҳои форсӣ» Лоик Шаганэро Шоҳина тарчима карда буд. Чун дарёфт, ки дар Эрон ҷунин ном роиҷ нест, дар ҷопи нав онро ислоҳ кард, яъне ба Шоҳона иваз намуд).

Худи Лоик борҳо мегуфт:

– Бубинед, мисраҳои Есенин ҷӣ тавр айнан ба тоҷикӣ садо медиҳанд: «Голубая Родина Фирдуси» – «Ватани нилгуни Фирдавсӣ», «Эта улица мне знакома» – «Ин кӯча ба ман шинос бошад».

Мо низ, ки каму беш бо тарҷимонӣ иштиғол доштем, ҷун матни душворе пеш меомад, ҷизе аз худ мебофтем. Ва ҷунин ҳолатро дар аксари тарҷимаҳо дидаем.

Аммо Лоик шабу рӯз ҷустуҷӯ мекард, таркибу ибораҳои ҳамвазну ҳаммаъноро ба даст меовард.

Дар сӯҳбате ба ман гуфт:

– Ҳангоми тарчимаи мисраи Есенин «Гори, звезда моя, не падай» хеле азоб кашидам. Ногоҳ ба байти халқӣ дучор омадам, ки ин аст: «Ситора будам, аз осмон канда шудам // Ман духтари беоча будам, ганда шудам». Барои ман «канда шудани ситора» ҷолиб буд. Ва Есенинро ҷунин тарҷима кардам: «Шӯъла зан, ахтари ман, канда машав».

Чун суҳан аз таъби ноором ва ковишгари Лоик рафт,

мехохам гуфтаи дигари ўро ёдовар шавам:

– Дар як шеъри Генрих Гейне сухан аз ҳилоли сари гўр меравад. Ман метавониستم «полумесяц»-ро ҳилол тарцима кунам. Аммо лозим буд, ки истилоҳашро пайдо кунам. Чанд сол тарцима нотаом монд. Рўзе бо донишманди зиндаёд Иброҳим Раҳматов (дар идораи Энциклопедияи тоҷик кор мекард) аз ҳамин хусус гап кушодам. ӯ дарзамон гуфт: «Онро дар истилоҳ «махча» меноманд».

Албатта, шеъри шоири халқи дигарро, ки парвардаи суннату ҳолатҳои равонии дигар аст, айнан ба забони худ гардонидан кори чандон осон нест. Дар таҷрибаи адабиётҳои кишварҳои дигар, ҳатто дар Эрон, шеърро мансур тарцима мекунам. Ҳамон «Савтҳои форсӣ»-и С.Есенин мансур ба форсӣ гардонида шудааст.

Шеърро аз рӯи қоидаву қонуни шеър, бо ҳамон зарбу оҳанг ва тарзи қофиябандӣ баргардон кардан аз таҷрибаи мактаби тарҷимонии рус аст ва мо, ки парвардаи мактаби мазкур ҳастем, чунин тарцима дар адабиёти тоҷик обрӯю эътибор дорад.

Лоик бо қамоли суханварӣ ва шоирӣ худ ҳамчунин ашъори А.С.Пушкин, Гёте, Уолт Уитмен, Пабло Неруда, Расул Ғамзатов, Михаил Светлов, Эдуардас Межелайтис, Евг.Евтушенко ва дигаронро ба тоҷикӣ гардонидааст.

Ҳар шоир, ҳангоми тарцима, шеъри шоири дигарро ба дараҷаи шеъри худ ё мебардорад ва ё паст мекунад. Есенин Лоик ҳуди Лоик аст. Агар Шукӯҳӣ тарцима мекард, Есенин ба ӯ монанд мешуд. Ё ба каси дигар.

Қоӣ таассуф аст, ки имрӯз, дар рӯзгори мушкили мо, мактаби бузурги тарцима аз байн меравад. Хеле афсӯс, ки имрӯз шоирони забардасти моро ба тарцимаи осори бузургони олам вонамедоранд.

Шоир «Гуфтугӯи фарҳангҳо», ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид матраҳ гардидааст, бидуни тарцима бор нахоҳад овард. Дар инзиво мондан, манзури халқҳои дигар

нагаштан, аз тачрибаи адабиётҳои дигар наомӯхтан адаби-
ётро камфурӯгу камравнак мегардонад. Вақт аст, ки сари
ин масъалаи мубрам андеша кунем.

Ҳоло намехоҳам ин боб бо чунин оҳанги маҳзуну гила-
омез ба поён расад ва аз «Савтҳои форсӣ»-и тарҷимаи
зебои Лоик порае ба хонандагон эҳдо мегардад:

Дар кишвари шомӣ заъфаронӣ

Дар боз ба ҷилваанд гулҳо.

Савте бисроӣ, ёри ҷонӣ,

Савте, ки суруда буд Хайём.

Дар боз ба ҷилваанд гулҳо.

Ғарқ аст ба нури моҳ Шероз,

Ҷӯшида дар осмон ситора.

Ояд бадам аз ниқоб, к-онро

Пӯшанд ба рӯи моҳпора.

Ғарқ аст ба нури моҳ Шероз...

ДАР БОРАИ СЕ ШЕЪРИ ЛОИҚ

1. БА МОДАРАМ

Шеър бо чунин мисраъҳо оғоз меёбад:

*Ба кунҷи сандалӣ биншаста шабҳо, модари пирам,
Ту шояд ҷомаи домод(ӣ) медӯзӣ ба сад ният,
Ки рӯзи тӯй дида бар қади ман, бишканӣ ормон,
Бубинӣ то ба ранги нав, ба ҳусни нав ҷавоният.*

Ин пора моро аз кӯчаҳои пуродаму пурмошин, аз хо-
наҳои ороставу гарму равшани шаҳр ба ёди манзили дур-
дасте мебарад, ки «домани гардун «ба гирди деҳа» бичаспи-
да, «роҳи нияту азми ҷаҳонгардии» модарро бастааст.

Модар пир шудааст, ҳаёташ дар гуселу зиндагӣ тай
шудааст, вай ба зери болини кӯдак Ҳафтяк гузошта парва-
ридааст, шоҳбозони худро ба майдонҳо, ба користонҳо, ба
сӯи ободгариву зебоиофариҳо гусел кардааст. Модар, ки
«ибтидои ибтидохост», танҳо барои худ заҳмат намекашад:
«Сано бодо ба он гул, ки барои даҳр бишкуфта».

Чаро ин шеър, ки аз аввалин сурудаҳои Лоиқ аст, дар
ёди мо мондааст?

То Лоиқ ҳазор андар ҳазор шеър дар васфи модар суру-
да шудааст. Дар адабиёти тоҷик, дар адабиёти форси-
забонон – дар Эрону Афғонистон – намунаҳои барҷастаи
шеъри модарро метавонем пайдо кунему бихонем.

«Модарнома»-и Эраҷ Мирзо, бавижа мисраъҳои зерро
хурду калон медонанд:

*Гӯянд, маро чу зод модар,
Пистон ба даҳон гирифтани омӯхт,*

*Шабҳо бари гоҳвораи ман
Бедор нишасту хуфтан омӯхт.
Як ҳарфу ду ҳарф бар забонам
Алфоз ниҳоду гуфтан омӯхт.
Дастам бигирифту по ба по бурд,
То шеваи роҳ рафтан омӯхт...*

Дар ин шеъри шево ва зебои Эраҷ Мирзо хидматҳои умумии модар номбар ва васф шудаанд. Ва ин сифатҳо тақрибан дар ҳама модарномаҳо меоянд ва шеърхоро ба ҳам монанд кардаанд. Худи Лоик ҳам баъдтар шеърҳои зиёде эҷод кард ва бо номи «Дастии дуои модар» чоп кард. Ҳарчанд дар миёни онҳо шеърҳо, мисраъҳо, пораҳо, ташбеҳу истиораҳои Лоикона зиёданд, аксари онҳо аз нишон додани хусусиятҳои умумии модарон иборатанд: Масалан дар «Қасидаи модар»:

*Сад ҷону дил фидои як муддаои модар,
Фатҳу кушоиш орад дастии дуои модар.
Бишнид гар садоям дунёи сахтгӯшон,
Ангезаест шояд аз аллаҳи модар.
Гар шеъраке сурудам аз буду аз набудам,
Дар тиннатам сиришта сӯзу навои модар...*

Ва ё дар шеъри «Волотар аз ҳама»:

*Як дами ҷон костани модарон
Беҳ зи ҳама мӯъҷизи пайгамбарон.
Як ниғаҳи шӯълавари модарон
Беҳ зи ҳама анҷумани ахтарон.
Як сухани бонамаки модарон
Беҳ зи ҳама ҳикмати донишварон...*

Ба назар чунин мерасад, ки аз хурӯчи ҳиссу ҳаяҷон шоир нафасгардон мешавад ва мисраи охиринро ҳамчун фарёд аз дил берун мекунад.

Чанде аз ин мисраъҳо:

*Ба он дастони ларзони шарафмандат
бимирам ман!*

* * *

Чӣ дунёест дунёи умеди ту, аё модар, аё модар!

* * *

*Чӣ дорад олами дар худ ниҳони ту,
аё модар, аё модар!*

* * *

*Ғанимат дон насиби воқасинатро,
саломат бош, аё модар, аё модар!*

Ба он қисмате, ки дар боло аз шеърҳои «Қасидаи модар» ва «Волотар аз ҳама» мисол овардам, таваҷҷӯҳ фармояд, забони онҳоро бо забони шеъри «Ба модарам» муқоиса кунед, хоҳед дарёфт, ки дар шеърҳои баъд Лоик **бисёр суханвар** аст, аммо дар «Ба модарам» **бисёр шоир**.

«Ҷомаи домодӣ», ки бозёфти шеъри Лоик аст, дар шеъри дигари ӯ «Суруди хайрбод» хеле хуб истифода шудааст: Қаҳрамони лирикии шоир дар майдон, пеш аз марг, ҳаёлан бо наздиконаш хайрбод мегӯяд ва ба забон меорад: «Ҷомаи домодии манро ту пӯш, эй додарам!»

Ва ин мисраъ бо мисраи «На танҳо баҳри ман, баҳри ҳама фардоиён ҳам дӯз!»-и «Ба модарам» чӣ қадар ҳамоҳанг ва ҳаммаъност!

Лоик дар шеъри «Ту куштии шоири кодирсуханро», ки

солҳои охир навишта шудааст, марҳилаҳои мушкили роҳи эҷодии адибонро ба ёд оварда мегуяд:

*Замоне ӯ зи оҷанги ҷабини тиразан шеъре би-
гуфт,*

*Алӣон варо хондӣ ба пеши хеш ҳамчун довари
даврон:*

*«Магар кампири Шӯро бар ҷабин оҷанг ҳам
дорад?*

Чӣ кам дорад?

Ки ин сон дарду ғам дорад?»

Гумон мекунам, ки барои Лоик ҳам гуфтани шеъри «Ба модарам» осон набуд. Ба ӯ низ метавонистанд бигӯянд: Магар модари тоҷик дар кулбаи пасти назарногири пурдуд зиндагӣ мекунад?!

Ёд дорам, шоири баноми ўзбек Абдулло Орифов дар шеъре хитобан ба модараш гуфта буд: «Эй модар! Гози Ватани ту ба Сибиру Урол рафт, аммо ту то ҳанўз тапак месўзӣ!» Ба сари шоири бечора чӣ ғавғое ба по шуда буд!

Боз меоем сари ҷасорати эҷодии Лоик. Худоро шукр, ки ӯ ва мисли ўҳое пайдо шуданд ва дар шеъри мо воқеияти зиндагӣ мавқеъ пайдо кард, вагарна ояндагон ба ҳоли мо зор механдиданд...

*Кунун имрӯз фарзандат –
ҷигарбандат ҳунар омӯхт,*

Ки ёбад нони беминнат.

Ба номат дафтаре бикшод,

Дуои хайр гӯ, модар!

2. ШИОР

Ин ғазали Лоик аввалин маротиба бо ҳамин унвон дар «Садои Шарк» ба табъ расида буд ва ман онро бо ҳамин ном овардам. Шояд радифи «Зинда бод» ба муаллиф талқин кардааст, ки ғазалашро чунин номгузорӣ кунад. Аммо воқеият он аст, ки ғазали мазкур шиор нест, саропо шеър аст, шеъри зебой ва боландагӣ.

Дар аксари ғазалҳои Лоик ваҳдати мавзӯӣ ҳифз мешавад. Дар «Шиор» ҳар байт сари худ истиклол дорад, аммо миёни байтҳо умумияте ҳаст, ки ман онро ситоиши зебой меномам. Ва матлаъ ин аст:

Ёдгори Айниву ин кӯҳсорон зинда бод!

Шеъри Турсунзодаву ин обшорон зинда бод!

Чаро шоир «Шеъри Турсунзодаву ин кӯҳсорон» намегӯяд ё баръакс, «ёдгори Айниву ин обшорон» наменависад. Лоик медонад, ки ёдгори Айнӣ чун кӯҳсорони мо бузургу побарҷо ва ҷовидон аст, Лоик медонад, ки шеъри Турсунзода чун обшорон нозук, пурнаво ва пуршукӯҳ аст. Наср кӯҳ аст, шеър обшор аст, аммо обшор ҳам зодаи кӯҳ аст ва ҳарду дар ҳамбастагӣ ҳамдигарро комил мекунанд.

*Ғунчаҳои пахта механдад зи хандо-хандашон,
Хандаҳои духтарон дар пахтазорон зинда бод!*

Бубинед, миёни байти матлаъ ва байти дуввум гӯё муносибате нест. Лоик ёдгори Айниву шеъри Турсунзодаро зинда бод мегӯяд ва баъд хандаҳои духтаронро. Яъне, зебоиро зинда бод мегӯяд ва чунин ситоиши зебой дар мисраҳои баъдина ҳам равшан аст.

Аз хандаҳои духтарон ханда омӯхтани ғунчаҳои пахта

Аммо дар шеъри «Ба модарам» ҳама чиз мушаххас аст, аз чини рӯю чашми камбин, аз қарси сафеду худо гуфтанҳо сар карда, то пухтани кулчаи ширмол — ҳама моли модари тоҷик аст! Танҳо ӯст, ки «ба кунчи сандалӣ биншаста шабҳо», «даруни кулбаи пасти назарногири пур аз дуд» барои фарзандон ҷомаи домодӣ медӯзад.

Шеър бо ҳамин бозёфти шоирона — **ҷомаи домодӣ** — шурӯъ мешавад ва бо ҳамин анҷом меёбад. Аммо ҷомаи домодии ҷамъбаст мафҳуми густурдатар дорад ва Лоик тавонистааст модари тоҷикро «аз кулбаи пасти назарногираш» берун орад ва ӯро модари тамоми оламиён ҷилва диҳад:

*Агар дасторхону ҷомаи нав дӯз(ӣ) бо уммед,
На танҳо баҳри ман, баҳри ҳама
фардоиён ҳам дӯз!*

Устод Бокӣ Раҳимзода ҳамеша мисраъҳои зерини «Ба модарам»-ро мисол оварда, лаззат мебурданд:

*Суруди ҳузн-ангези қадимиро махон, модар!
Дилатро бо суруди аввалини ман даме афрӯз!*

Ин шеър аз бандҳое иборат аст, ки ҳар кадом бо мисраъи озоди беқофия ҷамъбаст мегардад.

Масалан:

*Ту ҳоло дар дами тирӣ нафасҳои пасинатро
Ба нақши гул, ба рӯи сӯзаниҳо сабт месозӣ.
Дурахши охирини чашми худро дар дили шабҳо
Барои субҳи фардо ҳада месозӣ, сарфарозӣ.*

Ва мисраъи ҷамъбастӣ ин аст: «Гулу нуру шарофат ёдгор аз ту, аё модар!»

Ба назар чунин мерасад, ки аз хурӯчи ҳиссу ҳаяҷон шоир нафасгардон мешавад ва мисраи охиринро ҳамчун фарёд аз дил берун мекунад.

Чанде аз ин мисраъҳо:

*Ба он дастони ларзони шарафмандат
бимирам ман!*

* * *

Чӣ дунёест дунёи умеди ту, аё модар, аё модар!

* * *

*Чӣ дорад олами дар худ ниҳони ту,
аё модар, аё модар!*

* * *

*Ғанимат дон насиби вопасинатро,
саломат бош, аё модар, аё модар!*

Ба он қисмате, ки дар боло аз шеърҳои «Қасидаи модар» ва «Волотар аз ҳама» мисол овардам, таваҷҷӯҳ фармояд, забони онҳоро бо забони шеъри «Ба модарам» муқоиса кунед, хоҳед дарёфт, ки дар шеърҳои баъд Лоик **бисёр суҳанвар** аст, аммо дар «Ба модарам» **бисёр шоир**.

«Ҷомаи домодӣ», ки бозёфти шеъри Лоик аст, дар шеъри дигари ӯ «Суруди хайрбод» хеле хуб истифода шудааст: Қаҳрамони лирикии шоир дар майдон, пеш аз марг, ҳаёлан бо наздиконаш хайрбод мегӯяд ва ба забон меорад: «Ҷомаи домодии манро ту пӯш, эй додарам!»

Ва ин мисраъ бо мисраи «На танҳо баҳри ман, баҳри ҳама фардоиён ҳам дӯз!»-и «Ба модарам» чӣ қадар ҳамоҳанг ва ҳаммаъност!

Лоик дар шеъри «Ту куштӣ шоири кодирсуханро», ки

солҳои охир навишта шудааст, марҳилаҳои мушкили роҳи эҷодии адибонро ба ёд оварда мегуяд:

*Замоне ӯ зи ожанги ҷабини пиразан шеъре би-
гуфт,*

*Алӣон варо хондӣ ба пеши хеш ҳамчун довари
даврон:*

*«Магар кампири Шӯро бар ҷабин ожанг ҳам
дорад?*

Чӣ кам дорад?

Ки ин сон дарду ғам дорад?»

Гумон мекунам, ки барои Лоик ҳам гуфтани шеъри «Ба модарам» осон набуд. Ба ӯ низ метавонистанд бигӯянд: Магар модари тоҷик дар кулбаи пасти назарногири пурдуд зиндагӣ мекунад?!

Ёд дорам, шоири баноми ўзбек Абдулло Орифов дар шеъре хитобан ба модараш гуфта буд: «Эй модар! Гози Ватани ту ба Сибиру Урол рафт, аммо ту то ҳанӯз тапак месўзӣ!» Ба сари шоири бечора чӣ ғавғое ба по шуда буд!

Боз меоем сари ҷасорати эҷодии Лоик. Худоро шукр, ки ӯ ва мисли ўҳое пайдо шуданд ва дар шеъри мо воқеияти зиндагӣ мавқеъ пайдо кард, вагарна ояндагон ба ҳоли мо зор механдиданд...

Кунун имрӯз фарзандат –

ҷигарбандат ҳунар омӯхт,

Ки ёбад нони беминнат.

Ба номат дафтаре бикшод,

Дуои хайр гӯ, модар!

2. ШИОР

Ин ғазали Лоик аввалин маротиба бо ҳамин унвон дар «Садои Шарқ» ба табъ расида буд ва ман онро бо ҳамин ном овардам. Шояд радифи «Зинда бод» ба муаллиф талқин кардааст, ки ғазалашро чунин номгузорӣ кунад. Аммо воқеият он аст, ки ғазали мазкур шиор нест, саропо шеър аст, шеъри зебӣ ва боландагӣ.

Дар аксари ғазалҳои Лоик ваҳдати мавзӯӣ ҳифз мешавад. Дар «Шиор» ҳар байт сари худ истиклол дорад, аммо миёни байтҳо умумияте ҳаст, ки ман онро ситоиши зебӣ меномам. Ва матлаъ ин аст:

Ёдгори Айниву ин кӯҳсорон зинда бод!

Шеъри Турсунзодаву ин обшорон зинда бод!

Чаро шоир «Шеъри Турсунзодаву ин кӯҳсорон» намегӯяд ё баръакс, «ёдгори Айниву ин обшорон» наменависад. Лоик медонад, ки ёдгори Айнӣ чун кӯҳсорони мо бузургу побарҷо ва ҷовидон аст, Лоик медонад, ки шеъри Турсунзода чун обшорон нозук, пурнаво ва пуршукӯҳ аст. Наср кӯҳ аст, шеър обшор аст, аммо обшор ҳам зодаи кӯҳ аст ва ҳарду дар ҳамбастагӣ ҳамдигарро комил мекунанд.

Гунчаҳои пахта механдад зи хандо-хандашон,

Хандаҳои духтарон дар пахтазорон зинда бод!

Бубинед, миёни байти матлаъ ва байти дуввум гӯё муносибате нест. Лоик ёдгори Айниву шеъри Турсунзодаро зинда бод мегӯяд ва баъд хандаҳои духтаронро. Яъне, зебоиро зинда бод мегӯяд ва чунин ситоиши зебӣ дар мисраҳои баъдина ҳам равшан аст.

Аз хандаҳои духтарон ханда омӯхтани гунчаҳои пахта

бисёр шоирона аст. Лоик дар чанд шеъраш дар пахтазор азият кашидани духтари тоҷикро мазаммат кардааст.

Дар «Шеъри сафеди «тиллои сафед»-аш мегӯяд:

То гули сафедатро бичинад,

Духтари сафедандом

Дар гармои офтоб

месӯзад,

сиёҳ мешавад,

рухсораи нозукаш

нӯст мепартояд...

Аммо дар шеъри «Шиор» хандаи духтарон дар пахтазор рамзи таровати зиндагӣ, идомаи зиндагӣ ва баргу бори зиндагист.

Байти саввум зеботарин байт аст:

Модарон то ҳол мепоянд роҳи аскарон,

Охирин уммеди ин уммедворон зинда бод.

Мазмуни барҷастаи иҷтимоии ин байтро ҳуди шумо дарк мекунед. Бар назари ман таркиби «**Охирин уммеди ин уммедворон**» олиҷаноб аст.

Баъд, меояд:

Ташинагӣ хуб аст, водорад, ки ҷӯй чашмае,

Ташинагиҳои дил аз дидори ёрон зинда бод!

Ҳарчанд Лоик кӯшидааст маъниофарӣ кунад, аммо дар байти мазкур тозагие ба даст наовардааст. Ин маънӣ дар гузашта бисёр такрор ёфтааст ва дар ғазалу рубоиву дубайтиҳои ҳуди Лоик низ борҳо вомехӯрад.

Дар байти баъдӣ шоир таркиби «бӯсаҳои аввалини дӯстдорон» сохтааст, ки бад нест. Ин ҷо ҳамин хурӯшу

чунуни шоиронаи Лоик таҷассум ёфтааст, ки дар фаслҳои гузашта ёдовар шудам.

Байти шашум дар зебӣ ва мӯҳтаво бо байти саввуми ғазал баробар аст:

*То сухан парвоз омӯзад зи мургони ҳаво,
Лонаҳои мурғакон дар шохсорон зинда бод!*

Таркиби «лонаҳои мурғакон дар шохсорон» ифодагари бақо ва сафои зиндагист.

То зиндагӣ зебост, сухан ҳам парвоз дорад.

Ҳусни мактаб ин аст:

*Тирборон кардани мо кӯшиши беҳудааст,
Ҳар кӣ моро мекушад бо шеърборон, зинда бод!*

Лоик барои зебоии сухан дар вазни «тирборон» «шеърборон»-ро сохтааст ва маънии хуб ҳам офаридааст.

Дар вақташ пиromуни ин байт баҳсу талоше сар шуда буд. Ҳар кас кӯшиш дошт ба таври худ шеърборонро шарҳ диҳад.

Маълум аст, ки натиҷаи тирборон вайронӣ, харобӣ ва ҷонситонист. Вақте ки шоир «ҳар кӣ моро мекушад бо шеърборон, зинда бод!» мегӯяд, нағз медонад, ки мурод аз «шеърборон» муҳайё кардани фазои зебои фарҳангиву ахлоқист ва дар чунин бориш касе кушта нахоҳад шуд, ба ононе, ки «шеърборон» мекунанд, паёми «зинда бод» мефиристад.

Ва яке аз он мардони барӯманде, ки моро бо «шеърборон куштанианд», Лоики шоир ва суханвар аст. Мо ҳам ба ӯ паёми «Зинда бод!» мефиристам.

3. БАЧЧАГИАМ БЕКАСУ ТАНҲО ГУЗАШТ

Ин зеботарин шеъри Лоик дар васфи овони бачагӣ, хотираҳои хаёлангезу беолоиш ва пурмуҳаббати бачагист. Дар эҷодиёти шоир шеърҳои пайдо карда метавонем, ки баёнгари лаҳзаҳои ин марҳилаи нотакрори ҳаёти одамизоданд. «Ёде аз бачагӣ», «Боз меҳоям, ки аз нав кӯдаки нодон шавам», «Барои Сорбон», «Бачагӣ» ва ғайраҳо шеърҳои ҳастанд, ки саршори ёдҳои рангини бачагианд. Дар маҷмӯаи нави Лоик «Фарёди бефарёдрас» ду шеъри зебо ҳастанд, ки ман онҳоро дӯст медорам ва такроран меҳонам: «Хумор» ва «Духтари ҳамсоя».

*Як рӯзи тирамоҳ
Як дил касидам оҳ...
ӯ кӯч басту рафт,
Моро шикасту рафт.
Ёде ба тирамоҳ
Аз ин баҳор монд,
Аз деҳ Хумор рафт,
Дар дил хумор монд...*

«Хумор»

* * *

*Як милаш аз девор
Ин сӯй ҳамон буд,
Як милаи ӯ, гӯй,
Дар ошиқӣ мон буд.
Подоши сабуриҳои
Бурданд ба дуриҳои
Он духтари ҳамсоя
Баргашта намеоя...*

«Духтари ҳамсоя»

Боре ба Лоик гуфтам, ки аз шеъри «Баччагиам бекасу танҳо гузашт» хушам меояд. Гуфт: «Як шеъри сабук аст». Оре, шеър бояд чун насими баҳор сабук, вале саршори рангу накҳату изтироб бошад.

Тавассути байти –

*Баччагиам бекасу танҳо гузашт,
Бо дарав, бо хӯшачиниҳо гузашт –*

мо аз даврони саҳти бачагии шоир вокиф мешавем, баъд мисраи шоирона пеш меояд: «Доманаш аз хӯша пур, аз домани саҳро гузашт». Бачагӣ бебор нагузаштааст, доманаш пур аст, ҳамчунин ибораҳои домани бачагиву домани саҳро бисёр зебо омадаанд.

Ин шеър ба мусаммат монанд аст ва мисраи саввуми ҳар банд байни худ қофия шудаанд ва паёми ду мисраи аввалро аксар вақт шоирона чамъбаст мекунанд:

*Дар сари санге ҳама рӯз интизор,
Мешумурдам турнаҳоро ҳар баҳор –
Баччагиам бо қатори турнаҳо якҷо гузашт.*

*Шаст меандохтам бар рӯди маст
То биафтад моҳии тилло ба даст,
Баччагиам бо умеди моҳии тилло гузашт.*

Дар банди дуввум истифодаи «моҳии тилло» аз афсонаи «Моҳигир ва моҳии тилло»-и А.С.Пушкин омадааст ва шояд на ба ҳама хонандаи мо фаҳмост. Аммо аз ҷониби Лоик хеле хуб корбаст шудааст.

Бояд гуфт, ки ибораи «моҳии тилло»-ро дар ягона ғазали Фурӯғи Фаррухзод низ вохӯрдаам. Донишмандон исбот кардаанд, ки дар таркиби хуни одамизод микдори муайяни

тилло ҳаст. Шояд Фурӯғ онро дар назар дорад, шояд дар адаби форсӣ собиқае дошта бошад:

*Эй моҳии тилоии мурдоби хуни ман,
Хуш бод мастият, ки маро нӯш мекуни.*

Таваҷҷӯҳ фармояд ба пораҳои навбатии шеъри Лоик:

*Ханда мекардам ба сӯи шаршара,
Ханда меомад зи ҳар санги дара –
Баччагиам ханда бар лаб, лаб-лаби дарё гузашт.*

*Номаҳо бинвишта будам беҳисоб,
Лек аз он сӯ намеомад ҷавоб,
Баччагӣ чун номае бар ёри бепарво гузашт.*

Хӯшачинӣ, турнашуморӣ, моҳигирӣ, хандазанӣ бо шаршараҳо, номанависӣ ба ёри бепарвои баччагӣ – ҳама лаҳзаҳои мушаххаси зебои айёми нотакрори умранд ва дар зимни баёни онҳо офаридани мазмунҳои шоирона аз ҳунари волои Лоик аст: «Баччагиам ханда бар лаб, лаб-лаби дарё гузашт» (хандаи лабу лаб-лаби дарё олиҷаноб аст), «баччагӣ чун номае бар ёри бепарво гузашт».

Дар бандҳои дигар Лоик аз тасвири лаҳзаҳо даст мекашад ва ба васф мегузарад:

*Баччагӣ чун шохборон рехт, рехт,
Баччагӣ чун обшорон рехт, рехт,
Ё мисоли шохнам аз дашти бепахно гузашт.*

*Баччагӣ гӯе буду гӯе набуд,
Баччагӣ аз мо буду аз мо набуд,
Беҳабар мондем, то дидем фарсахҳо гузашт.*

Ибораву таркибҳои тоза – «шохнаму дашти бепахно», «гӯё буду гӯё набуд», «аз мо буду аз мо набуд» ин ду бандро аз лиҳози мазмуну оҳангу тароват бо бандҳои мушаххаси болоӣ пайванди ҳунарий додаанд.

Банди охирин ҳам васфист:

Баччагӣ – гулгуни зарринёли ман,

Баччагӣ – гулгуни зарринболи ман,

Ёлу болаш ғарқи гул аз роҳи умри мо гузашт.

Баччагиро ба гулгун монанд кардан ва тасаввур кардан, ки ин аспӣ зебои қудсӣ бо ёлу боли ғарқи гул аз роҳи умри мо гузаштааст, бисёр шоирона ва хотирнишин аст.

Оё Лоик метавонист бандҳои охири шеърро низ чун бандҳои аввали шеър ба тасвири лаҳзаҳои мушаххаси бачагӣ бубахшад? Метавонист, аммо шеъраш якнавохту якнаво мешуд ва таъсири рӯҳонии худро бамаротиб аз даст медод.

Дар шеъри «Бачагӣ», ки шоир ба бародараш Шариф эҳдо кардааст, чунин мираъҳо ҳаст:

Дигар давлат намехоҳам аз ин дунёи пурсавдо,

Тамоми умр мехоҳам бад-ин сон зиндагӣ кардан,

Тамоми умр кӯдак будану тифлона хандидан,

Зи оғози баҳори зиндагӣ пайгом овардан...

Кист, ки чунин орзу надошта бошад, бавижа шоир!

БА ЧОИ ОХИРСУХАН

ЛОИҚ

Ало, шеъри Ачам, фардо маро ту зинда хоҳӣ дошт,

Ало, шӯри дили дарё, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Ба зери сангҳои собиту сайёри гардунҳо

Ало, Албурзи побарчо, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Басо шеъри тари дунё бувад андар лаби дарё,

Ало, шеъри тари дарё, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Агар лак-лак дили покем, як-як дар дили хокем,

Ало, фарши зи арш авло, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Дилам рӯзе агар аз дарди шеъру ишқ мемирад,

Ало, ишқи ҷаҳоноро, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Сухан пайдову нопадои ҳар халқи сухансоз аст,

Ало, пайдову нопадо, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

Ало, Девони Ҳофиз, ҳофизам бошӣ зи ҳар марге,

Ало, Девони Мавлоно, маро ту зинда хоҳӣ дошт.

* * *

Ман бо ин ғазали Лоик сухани худро ба поён мерасонам. Умедворам, ки омӯзиши илмӣ ва пажӯҳиши паҳлӯҳои рангоранги офаридаҳои ин шоири барӯманд ва маъниофарин муҳаккиқони худро интизор аст. Худо ниғаҳбони шумо ва шоири фарёдраси шумо бод!

Декабри соли 1999

ВА ОХИРСУХАНИ ПУРҲИЦРОН

Ман ин рисола ро солҳо дар худ парвардаам ва дар чанд рӯзи зимистони соли гузашта ба қалам овардаам. Баъд... борҳо аз Лоик ба исрор хоҳиш кардаам, то онро хонад. Ҳар дафъа бо баҳонаи «беназокаатӣ меша...» худро канор мегирифт. Ахиран хонд ва чун бо ман рӯ ба рӯ шуд, табассуми малехе гирди лабонаш шукуфт ва бо ихтисори қисми аввали ҷумла гуфт: «...аммо самимист!»

Дарҳол гуфтам: «Агар самимист, пас, ҳақиқате ҳаст!»

Ва омодагӣ ба ҷопи рисола оғоз ёфт. Ба Лоик пешниҳод кардам, ки аз бойгонияш чанд акс ҷудо кунад, то бо онҳо навиштаҳои худро оро диҳам. Гуфт: «Аксе дорам, бо модарам. Ҳатман медиҳам».

Баъди чанд муддат маро хабар кард, ки ба аҳо (бародари ман – Имомназарро, ки мутаасиби шеъри Лоик ҳастанд, ҳамеша аҳо мегуфт) гӯй, дар назди нашриёти «Адиб» ҷамъ меоям ва барои рисола аксе мебардорам.

Ва он аҳо охири дар рисола ҳаст...

Ҳоло ки ин сартҳоро менависам, ибораҳои вожаҳои мотамгирифта ба ҳам намеоянд, ҷашмони ашқолуди ман қодир нестанд ҷомаи сиёҳи калимаҳоро бишӯянд.

Панҷ рӯз аст, ки Лоики азиз бо мо нест ва Сухан ятим мондааст, панҷ рӯз аст, ки маҳи нави Душанбе ба Лоик мебарояд, панҷ рӯз аст, ки дарёи Варзоб – ин маъшуқаи ҳамешагии Лоик ба ӯ мешӯраду мемӯяд.

Дирӯз дӯсте мегуфт: «Тоҷикистонро қашшоқ мегуфтанд. Тоҷикистон акнун қашшоқ шуд. Агар гандум нест, аз ҳамсои қарз мекунем. Лоикро аз кучо метавон ба амонат гирифт?!»

Сад дарег, эй устод! Дар тамоми сафаҳоти рисола боре Шуморо устод нагуфтаам, зеро ҳамеша бо мо будед, ҳамнафасу ҳамқадаму ҳамқадаҳи мо будед. Ва аз устод гуфтан аз худи Шумо истиҳола мекардам.

Ҳамеша дар сарам мисраъи Ибни Ямин давр мезанад, ки дар ситоиши Ҳаким Фирдавсӣ гуфтааст: «ӯ суханро боз боло бурду бар курсӣ нишонд». Ва чунин хидмати шоистаро Шумо дар адабиёти муосири тоҷик кардаед.

Дирӯз ношири Шумо Начмиддини Салоҳиддин бо ғаму ҳасрат гуфт: «Доғе дар дилам мондааст. Натавонистам рисолаи «Лоике чун лоике»-ро сари вақт ба табъ расонам. Устод ҳамеша дар ғами сифати чопи он буданд».

Ачал Шуморо аз миёни мо ба ғафлат бурд. Аммо чӣ иштибоҳе кард! Барои Шумо дигар фурсати мурдан нест. Худи Шумо фармудаед:

*Гар баъди ҳазор сол ёдам бикунед,
Аз баъди ҳазор сол меоям ман.*

Манзили охиратон обод ва қоятон ҷаннат бод!

ГУЛНАЗАР

4 июли соли 2000

МУНДАРИЧА

Ба чои сарсухан	5
Лоик ва шеъри нав.....	10
Лоик ва ишқ	17
Лоик ва ғазал.....	32
Лоик ва рубоиву дубайтӣ	47
Лоик ва часорати адабӣ	61
Лоик ва суруд.....	76
Лоик ва тарчима	82
Дар бораи се шеъри Лоик.....	88
Ба чои охирсухан	100
Ва охирсухани пурҳиҷрон	101

Гулназар

ЛОИҚЕ ЧУН ЛОИҚЕ

Мухаррири ороиш *Ромии Шерали*
Мухаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 30.05.2013 супорида шуд.
Чопаш 31.05.2013 ба имзо расид. Ҷузъи чопӣ 6,5.
Андозаи 60x84 1/16. Адади нашр 2000 нусха.
Супориши 11а.

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев, 17а.

Дар матбаи ҶДММ «Комрон+П» чоп шудааст.
Суроға: ш. Душанбе, кӯчаи Қаҳҳоров, 111 а.

000051600

Китобхонаи миллии Тоҷикистон